

TELEKI JÓZSEF

TANULMÁNYOK
AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
ALAPÍTÓJÁRÓL ÉS A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELSŐ ELNÖKÉRŐL

40
(II 5)

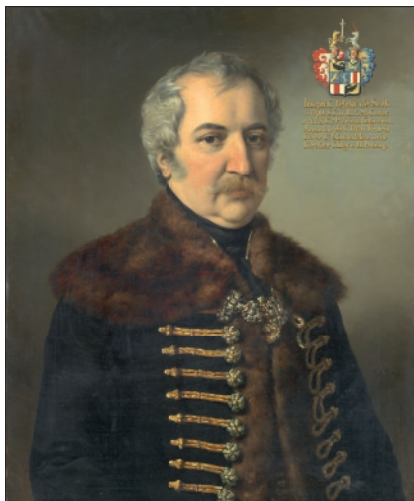
ÚJ SOROZAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI

TELEKI JÓZSEF

TANULMÁNYOK
AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
ALAPÍTÓJÁRÓL ÉS A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELSŐ ELNÖKÉRŐL

Gróf Teleki József

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLEMÉNYEI

PUBLICATIONES
BIBLIOTHECAE ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

40₍₁₁₅₎
ÚJ SOROZAT

SOROZATSZERKESZTŐ:
GAÁLNÉ KALYDY DÓRA

TELEKI JÓZSEF

TANULMÁNYOK AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ALAPÍTÓJÁRÓL
ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ELSŐ ELNÖKÉRŐL

SZERKESZTETTE:
MOLNÁR ANDREA

BUDAPEST

2019

Készült a Magyar Tudományos Akadémia,
valamint a 2019. évi Magyar Tudomány Ünnepe Programtanácsának
támogatásával

ISBN 978-963-7451-47-8
ISBN 978-963-7451-48-5 (pdf)
ISSN 0133-8862
DOI 10.36820/MTAKIK.KOZL.2019.TELEKI

Felelős kiadó:
Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója

Tipográfia és tördelés:
FoKa art

Nyomdai munkálatok:
Alföldi Nyomda Zrt., 4027 Debrecen, Böszörményi út 6.
Felelős vezető:
György Géza vezérigazgató

A borítón Barabás Miklós: Teleki József portréja (1836),
a kép az Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjteményének tulajdona
A belső címlapon Barabás Miklós: Teleki József portréja (1842),
a kép a Szlovák Nemzeti Múzeum Bajmóci Vármúzeum tulajdona

TARTALOM

BEVEZETŐ	7
KOLLÁR ZSUZSANNA Tekintélyépítési stratégiák a Teleki családban	9
SZABÓ ÁDÁM A Teleki család és a könyvek	43
SZABÓ ÁDÁM Teleki-gyűjtemény az Akadémián. Az Akadémiai Könyvtár alapító állományának története és rekonstrukciója	68
SALLAI ÁGNES – SZABÓ ÁDÁM Vegytan az Akadémiai Könyvtár alapító állományában	122
MÁZI BÉLA „...egy kis revolutio az Academiában is...” A Magyar Tudományos Akadémia heti üléseinek jegyzőkönyvei 1848. március 20. és 1849. július 2. között	145
HURSÁN SZABOLCS Batthyány-könyvtárak az Akadémiai Könyvtárban	196
FÜGGELÉK A gróf Teleki család könyvgyűjtő és könyvtáralapító tagjainak családfája	217
NÉVMUTATÓ	220

SZABÓ ÁDÁM

Teleki-gyűjtemény az Akadémián. Az Akadémiai Könyvtár alapító állományának története és rekonstrukciója

Bevezetés

Bár a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a hazai közkönyvtárak között mind időben, mind jelentőségben az elsők közé tartozik, korai történetével, illetve az alapjául szolgáló gyűjteménnyel mindeddig kevesen foglalkoztak. A legtöbb könyvtártörténeti munka csak annyit említ, hogy a könyvtárat 1826-ban hozták létre, amikor gróf Teleki József az országgyűlésen felajánlotta a Telekiek családi bibliotékáját az újonnan alapított Tudós Társaság javára. Magát az alapító aktust és annak dokumentumát az Akadémiai Könyvtár igazgatója, Ferenczi Zoltán ismertette 1926-ban,¹ de további kutatásokat nem végzett a témában. Az intézmény történetének első éveit a könyvtár 1844-es hivatalos megnyitásakor az Akadémia akkori titoknok és a könyvállomány kezelője, Toldy Ferenc foglalta össze ünnepi beszédében, amely később nyomtatásban is napvilágot látott,² a későbbi időszakról azonban nem született hasonló jellegű beszámoló.

Olyan tanulmányok viszont születtek, amelyek az alapító állomány egy-egy részével foglalkoztak. Elsősorban az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának ősnymtatványait kell itt említeni, amelyek az intézmény gyűjteményének legértékesebb részét képezik, és ennek megfelelően többen is meglehetősen alaposan foglalkoztak velük. Csapodi Csaba 1967-ben írt róluk egy rövid ismertetőt, amelyben az inkunábulumok történetére is kitér, és viszonylag részletesen foglalkozik a Telekiek által adományozott darabok sorsával.³ Ugyancsak az ősnymtatványokról készült pontos és alapos feldolgozás Rozsondai Béla és felesége, Rozsondai Marianne mun-

kájának köszönhetően, akik minden ősnymtatványt a lehető legrészletesebben vizsgáltak, így természetesen azt is feltűntették könyvükben, hogy melyik példány hozható kapcsolatba a Telekiekkel.⁴ Nem darabról darabra történő bemutatás, de lényegre törő és alapos ismertetés a könyvtár régi könyveiről szintén napvilágot látott Ritoókné Szalay Ágnes tollából a Magyar Könyvszemle 1977-es évfolyamában, a szerző tanulmányában kitér a Telekieknek köszönhetően bekerült régi könyvekre is.⁵ A rendelkezésre álló segédletek alapján egy másik aspektusból vizsgálta az alapító állományt Somkuti Gabriella, akinek 1966-ban megjelent cikkei a Telekiek külföldi vonatkozású természettudományos könyveit mutatták be és vetették össze Széchényi Ferenc könyvtárának hasonló anyagával.⁶

Az alapító állomány kialakulását és történetét a maga egészében a Kézirattár egykori vezetője, a Somkuti-féle tanulmány megírásában is közreműködő F. Csanak Dóra vizsgálta, aki monográfiát írt a gyűjtemény összeállítását elkezdő idősebb Teleki József (1738–1796) életéről, külön kitérve könyvgyűjtő tevékenységére és részletesen elemezve a segédletek alapján rekonstruált pesti könyvtárát.⁷ Az alapító állományt létrehozó másik két Teleki könyvgyűjtéséről és magáról az alapítás eseményéről egy kevésbé részletes, de gondos háttér munkán alapuló tanulmánya jelent meg, amely bővített formában többször megjelent.⁸ 1959-ben kiadott könyvében F. Csanak Dóra a már létrehozott könyvtár történetét írja le, amely a szabadságharcig, vagyis 1849-ig ismerteti az eseményeket, beleértve a Teleki-állomány sorsát is.⁹

DOI-azonosító: 10.36820/MTAKIK.KOZL.2019.TELEKI.3

- 1 FERENCZI Zoltán, *A M. Tud. Akadémia könyvtárának megalapítása*, Akadémiai Értesítő, 37 (1927), 7–17.
- 2 TOLDY (Schedel) Ferenc, *Az akadémiai könyvtár rövid története s mibenléte*, Uő. (szerk.), A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei VII, szerk. TOLDY (Schedel) Ferenc, Buda, Magyar Királyi Egyetem, 1846, 80–91.
- 3 CSAPODI Csaba, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteménye*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1967 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 53), 3–9.

- 4 ROZSONDAI Béla, ROZSONDAI Marianne, *Catalogue of the Incunables in the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences*, Budapest, Argumentum, 2013.
- 5 RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Az Akadémia Könyvtárának Régikönyvgyűjteménye*, Magyar Könyvszemle 93 (1977), 14–24, ott 16–20.
- 6 SOMKUTI Gabriella, *Korszerű természettudományos irodalom Széchényi Ferenc és Teleki László könyvtárában = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1965–66*, szerk. BÉLLEY Pál, HARASZTHY Gyula, KERESZTURY Dezső, felelős szerk. Dezsényi Béla, technikai szerk. M. Gönczy Ilona, Budapest, 1967, 187–209, 408–428. Megjegyzendő, hogy az általa áttekintett könyvkatalógusok nem adnak teljes képet a Teleki-állomány vonatkozó részéről, több esetben olyan fontos művek hiányát rója fel, amelyek valójában megtalálhatóak voltak a gyűjteményben.
- 7 F. CSANAK Dóra, *Két korszak határán: Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, 187–214.
- 8 Első megjelenése: F. CSANAK Dóra, *A „G. Telekiek” alapítványa*, Magyar Tudomány 1976/9, 545–551; a legújabb és legbővebb formája: F. CSANAK Dóra, *A Telekiek gyűjteménye = Örökségünk, élő múltunk: Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, szerk. FEKETE Géza, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK), 2001, 11–33.
- 9 F. CSANAK Dóra, *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1959 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 14).

Hasonlóan részletes és átgondolt leírás az ezt követő időszakról nem készült, de néhány könyv más szemszögből ugyan, de foglalkozik a korrallal: a Telekiek könyveiről is tartalmaz hasznos információkat Fráter Jánosné két munkája: az egyik, *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosai* a kezdetektől 1949-ig kíséri végig az intézmény történetét,¹⁰ míg a másik az 1865–75 közötti időszakkal foglalkozik részletesen, így az alapító állomány történetének 1865-ös szakaszhatárára vonatkozóan közöl adatokat.¹¹

A jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a hiányosságot pótolva egységes egészként ismertesse az Akadémiai Könyvtár alapító állományának teljes történetét, elsősorban arra az időszakra vonatkozóan, amikortól ténylegesen alapító állományként lehet említeni a gyűjteményt, vagyis az 1826-ban történt országgyűlési bejelentés után. Csak vázlatosan, bevezető jelleggel érinti a tanulmány a bibliotéka létrejöttének – F. Csanak Dóra által részben már vizsgált – folyamatát.

Az alapító állomány története több szakaszra bontható: az első 1826-tól 1844-ig tart, amikor a gyűjtemény még a Telekieknél volt elhelyezve; a második az Akadémiára történő beszállítástól (1844) a szabadságharc végéig tart; a harmadik a szabadságharcot követő átszervezéstől addig, amíg el nem készült az Akadémia mai épülete, ahová 1865-ben szállították be a könyveket. Ez a beszállítás jelentette az alapító állomány önállóságának a végét, így ennek végbemenetele külön ismertetést igényel. Ezt követően már csak nagy vonalakban érdemes áttekinteni a könyvtár további sorsát, amennyiben a feldolgozási módszerek változása, a különféle segédletek elkészülése és az új könyvtári részlegek létrejötte befolyásolta az alapító állomány rekonstruálásának lehetőségeit. Az utolsó fejezet a rekonstrukció folyamatáról, illetve az állomány mai helyzetéről számol be. A számszerű adatok, illetve a segítségükkel levonható következtetések reményeink szerint gazdagítják és árnyalják a könyvtár történetéről és jellegéről eddig ismert adatokat, illetve az állomány teljesebb ismerete lehetőséget biztosíthat további könyv- és tudománytörténeti kutatásokra a Telekiek gyűjteményével kapcsolatban.

10 FRÁTER Jánosné, *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosai*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1989 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 18).

11 FRÁTER Jánosné, *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1865–1875)*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1965 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 45).

A Teleki család és a pesti könyvtár kialakulása

Talán az egész magyar történelemben nincs még egy család, amelyik olyan szoros kapcsolatban állna a tudományokkal, mint a 17. században főúri rangra emelkedett Teleki família. A család fölemelkedése egy tehetséges reálpolitikus jóvoltából indult el: Teleki Mihály (1634–90) az erdélyi fejedelem, Apafi Mihály kancellárjaként működött, majd I. Lipót magyar királytól 1685-ben érdemei elismeréseként grófi rangot kapott; tőle származtatható a gróf széki Teleki család összes tagja. A családtagok nemcsak a vagyont és a címet örökölték tőle, hanem a kultúra és a tudomány iránti igényt és azok megbecsülését is. Teleki Mihály ugyanis lelkes könyvgyűjtőként és korabeli tudósok pártfogójaként tevékenykedett, ezenkívül tervbe vette egy múzeum létrehozását is, de a viharos politikai események miatt szándékát nem sikerült megvalósítania.¹²

A leszármazottak közül az Akadémiai Könyvtár alapító állományának kialakításában három Teleki játszott fontos szerepet, akik a kancellár Sándor nevű fiának (1679–1754/1760) ágához, a Széki Telekiekhez tartoztak. A Pesten házastársaként, és a könyvtár kialakítását elkezdő Teleki József (1738–1796) volt közülük az első, akit hasonló nevű családtagjaitól az általa viselt „koronaőr” címmel szoktak megkülönböztetni. (1. kép) Ő jelentős politikai és mecénási tevékenysége mellett személyesen is foglalkozott tudományokkal (egy filozófiai értekezéséről például maga Rousseau is dicsérőleg nyilatkozott),¹³ ennek vonzataként kiterjedt könyvgyűjtést folytatott. A beszerzett darabokat sokáig csak erdélyi otthonában helyezte el. Magyarországon azután kezdett könyvtárat kialakítani, hogy házassága révén számottevő birtokokra tett itt szert. A könyvei eleinte sziráki kastélyában, majd a pesti házában kaptak helyet; ez utóbbi épület a Szervita téren állt, 1783-ban került a gróf tulajdonába. Az itt tárolt könyvállomány a Teleki József halála után készült listák szerint összesen 1721 művet tartalmazott 3231 kötetben.¹⁴ Mint F. Csanak Dóra találóan összefoglalta, ez nem enciklopedikus tartalmú barokk főúri könyvgyűjtemény, nem

12 Teleki Mihály életéről és kulturális tevékenységéről lásd pl. Tolnai Gábor, *Erdélyi politikus Teleki Mihály*, Nyugat 33 (1940), 9. szám, 415–420; HEREPEI János, *Adatok Teleki Mihály és udvara életéhez (Törédék)* = Uő., *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez III*, Budapest, Kossuth Nyomda, 1971, 13–31; VITA Zsigmond, *A XVIII. századi Erdély képe Hermányi Dienes József munkáiban* = Uő., *Művelődés és népszolgálat*, Bukarest, Kriterion, 1983, 65–79; MONOK István, *A művelt arisztokrata: A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*, Budapest–Eger, Kossuth Kiadó – Esterházy Károly Főiskola, 2012, 19, 43–44; 51. jegyzet.

13 F. CSANAK 1983, i. m., 59–60.

14 F. CSANAK 1983, i. m., 187.

egy fényűző élet díszét emelő, nemes szórakozást szolgáló bibliotéka vagy bibliofil érdeklődést tükröző gyűjtemény volt, hanem a kor által felvetett problémákról a legújabb irodalomban tájékozódást kereső intellektus „munkakönyvtára”.¹⁵ Vagyis a gyűjtemény ekkor a legújabb, legszínvonalasabb szakkönyvekből állt, amelyeket Teleki József az őt érdeklő témákról össze tudott gyűjteni. Ezeket a témákat elsősorban a „Hungarica”-nak nevezett magyar vonatkozású művek, a „litteratura recentior” (szépirodalom, nyelvkönyvek), a történelmi-politikai könyvek, a teológiai kiadványok és a matematikai-természettudományi munkák képviselték. Különösen az utóbbi figyelemre méltó, mivel az elérhető művek számához és a hazai érdeklődés alacsony intenzitásához képest a gróf kifejezetten nagy figyelmet fordított ezekre a diszciplínákra.¹⁶ A többi tudományterület magától értetődően fontos volt egy elkötelezett protestáns, jelentős politikai szerepet vállaló, a magyar nyelvet és kultúrát támogató, valamint a személyes műveltségre is sokat adó arisztokrata számára.

A koronaőr gyűjteménye nem maradt teljes egészében Pesten, mert a két örökös, László (1764–1821) és József¹⁷ (1777–1817) felosztotta egymás között, és utóbbi az őt illető részt elszállíttatta a házból.¹⁸ László azonban a századforduló környékén maga is Pestre költözött, és nagymértékben gyarapította az állományt. (2. kép) Az egyenként történő vásárlások mellett többször igyekezett megszerezni eladásra kerülő teljes könyvgyűjteményeket, sőt maga is megpróbált rávenni tulajdonosukat híressé vált könyvtárak eladására. Házassága révén is ért el efféle gyarapodást: első felesége a család kendilőni ágából származó Teleki Mária volt, aki megörökölte apja, Ádám könyvtárának harmadrészét, amit aztán beolvasztott férje gyűjteményébe.¹⁹ László fáradozásainak köszönhetően a pesti állomány huszonöt év alatt szakonként öt-hatszorosára, esetenként tízszeresére növekedett, és a gróf 1821-ben bekövetkezett halálakor mintegy huszonnégyezer kötetet számlált. Könyvtára kevésbé tükrözte a saját érdeklődését, inkább értékes művek viszonylagos teljességének megszerzésére törekedett. Az állomány két részre tagolódott: a magyar és magyar vonatkozású (elsősorban történeti munkákból álló) művek

15 F. CSANAK 2001, i. m., 13.

16 F. CSANAK 1983, i. m., 204.

17 Teleki (III.) József (1777–1817) ítélőtáblai ülnök és kamarás; nem összetévesztendő sem apjával, a koronaőr Teleki II. Józseffel, sem unokaöccsével, az akadémiai elnök Teleki IV. Józseffel.

18 F. CSANAK 1983, i. m., 211. A könyvek felosztásáról lásd még MTAK Kézirattár (a továbbiakban: MTAKK), Bibl. 2r. 4. 8. sz. 17. f.

19 Erről bővebben lásd e kötetben *A Teleki család és a könyvek* című tanulmányt.

csoportjára, valamint a „libri varii generis”-ként említett másik, lényegesen nagyobb külföldi részre, amelyen belül a gyűjtemény egy enciklopedikus könyvtár szakjainak rendjében tagolódott tovább.²⁰ Ez a rendszer összhangban állt azzal, ahogyan Teleki László egy reménybeli magyar akadémia könyvtárának felépítését elképzelte. Lelkes támogatója volt ugyanis az akadémiaalapító kezdeményezéseknek, pályázatot írt ki ebben a kérdésben, illetve maga is külön értekezésben fejtette ki gondolatait,²¹ bár a terv megvalósulását nem érte meg.

Teleki László végakaratainak megfelelően örökösei: a második felesége, Mészáros Johanna, továbbá a fiai, Ádám (1789–1851), József (1790–1855), Sámuel (1792–1857) és a kiskorú László (1811–1861) egyben tartották a hagyatékot, illetve a tudományok iránt leginkább érdeklődő fiúra bízták a könyvgyűjteményt. Ez kétségtől a másodszülött József, a majdani akadémiai elnök volt, aki nemcsak itthon és külföldön folytatott tanulmányaival tűnt ki, hanem már ekkor rendelkezett bizonyos tudományos hírnévvel is, miután 1817-ben a Marczibányi István nyelvtudományi pályázatának két kiírt kérdésére is díjnyertes munkát adott be.²² Emellett a szerkesztőbizottság tagjaként, illetve publikáló szerzőként aktívan részt vett az Akadémia egyik szellemi előfutárának tekinthető *Tudományos Gyűjtemény* című folyóirat kiadásában, aminek révén a korabeli magyar tudományos élet számos képviselőjével közeli ismeretségbe került.²³ Az intellektuális beállítottságon túlmenően Teleki József (3. kép) a könyvgyűjtésben is apja nyomdokaiba lépett: a következő öt évben tovább folytatta a bibliotéka gyarapítását, nagyjából harmincezer kötetnyi méretűre növelve azt. Ebben az állapotban volt a könyvtár, amikor – hosszú szünet után – újra országgyűlésre került sor Magyarországon, és 1825. november 3-án a főrendi ház addig nem túlságosan ismert tagja, gróf Széchenyi István megtette bejelentését egy felállítandó Tudós Társaság anyagi támogatásáról.

20 F. CSANAK 2001, i. m., 15–17.

21 Erről szóló műve: *Über die Einrichtung einer gelehrten Gesellschaft in Ungarn*, Pest, Trattner, 1810.

22 HORVÁT István, *A dítső Marczibányi familia tudományos jutalom-tételének fényes kiosztása*, Pest, Trattner, 1820, 10. A két tanulmány később nyomtatásban is megjelent: *A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szólásmódok által = Jutalom feleletek a magyar nyelvről, a Magyar Nemzeti Museum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire* 1., szerk. Horvát István, Pest, Trattner, 1821, 1–340; *Egy tökéletes magyar szótár elrendelése, készítése módja = Jutalom feleletek a magyar nyelvről, a Magyar Nemzeti Museum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire* 2., szerk. Horvát István, Pest, Trattner, 1821, 3–69.

23 MADER Béla, *A Tudományos Gyűjtemény története Fejér György (1817–1818) és Thaisz András (1819–1827) szerkesztősége idején*, Szeged, Bibliotheca Universitatis de Attila József Nominatae, 1976, 3–54, ott 11, 16; FENYŐ István, *Tudományos Gyűjtemény = Új Magyar Irodalmi Lexikon* 3., szerk. Tóth Margit et al., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994, 2143–2144.

Az alapítás (1826)

A könyvtár alapítása az Akadémiával csaknem egy időben történt 1826-ban. A Széchenyi 1825 novemberi nyilatkozata nyomán készült előterjesztést az országgyűlés 1826. március 15-én tárgyalta és fogadta el,²⁴ két nap múlva, március 17-én pedig gróf Teleki József lerakta a könyvtár alapjait, amikor a maga, testvérei, Teleki Ádám és Teleki Sámuel, és mostohaanyjuk, Mészáros Johanna mint a kiskorú Teleki László gyámja nevében felajánlotta a társaság számára az apjuktól örökölt, mintegy harmincezer kötetes könyvtárukat.

Az alapítólevél szövege a következő:²⁵

„Fenséges császári, királyi örökös herceg, Ausztriai főherceg és Magyarország nádora! Méltóságos Főrendek, Tekintetes Karok és Rendek!

Hogy a nemzeti nyelv előmozdítására és ez által a tudományok művelésére felállítandó és az évre kiküldött külön országos bizottság által kidolgozott munkálat szerint szervezendő Tudós Társaság²⁶ a maga feladatának a rábízottakban óhajtott eredménnyel meg bírjon felelni, nagy mennyiségű irodalmi segélyekkel, elsősorban pedig nagyobb könyvgyűjteményekkel látandó el. Nem tagadhatom ugyan, hogy a Nemzeti Múzeum, császári-királyi Fennség védnöksége alatt, a haza polgárainak bőkezűségéből alapítva meg és rövid időn csodamódon megnövekedve, valamint egyszersmind a pesti kir. tud. egyetem könyvtára ebben a tekintetben szép eszközökben bővelkednek; amaz azonban saját rendeltetésénél fogva kiváltképen Magyarországra korlátozva, emez a szükséges pénzalap hiánya miatt szűkebb korlátok közé szorítva, az emberi ismeretek óriási mezején mindmáig sok kívánni valót hagynak fenn. Ennélfogva alólírott és érdekelt feleim főképp ettől a szemponttól, de egyszersmind a közjó előmozdításának vágyától indítva és a Haza iránti legédesebb szeretettől lelkesítve, a mi jelentős könyvtárunkat, melyet kegyes emlékezetű atyánk és illetőleg mint férj, hajdani Teleki László gróf nagy fáradsággal és tetemes költséggel összeszerzett, mi pedig növeltük és teljesebbé tettük, úgyhogy körülbelül 30 000 kötetet tesz, császári-királyi Fennség

24 F. CSANAK 1959, i. m., 3.

25 FERENCZI 1927, i. m., 8–10. A szöveg eredeti (latin nyelvű) verziója az országgyűlési határozatok hivatalos kiadásában olvasható: *Acta Comitiorum Regni Hungariae* 1825–1827, Tom. I., Pozsony, Weber, 1825–1826, 281–283.

26 Az intézmény Magyar Tudós Társaság néven jött létre, ezt csak 1840-ben változtatták meg a ma is használt Magyar Tudományos Akadémiára.

jóváhagyásával a Nemzeti Múzeummal egyesítendőnek, a nevezett társaságnak és a haza összes polgárainak használatára szenteltnek és felajánlandónak határoztuk a következő feltételekkel:

1. Hogy ez majd a Nemzeti Múzeum és felállítandó Tudós Társaság tagjai által, kik e végre kiküldetnek, külön katalógus mellett, mely a mi költségünkön idővel kinyomatandó, saját módja szerint átadassék.

2. Az átadás után a Nemzeti Múzeum és felállítandó Tudós Társaság igazgatósága által kijelölendő alkalmas helyiségben külön állíttassék fel s közhasználatra megnyitassék.

3. A könyvek, kéziratok és térképek, melyek e gyűjteményhez tartoznak, akár a Nemzeti Múzeum, akár a Tudós Társaság más könyveivel, kézirtaival és térképeivel összekegyelíthetők, sem egyenként, sem tömegesen eladhatók, elcserélhetők vagy más használatra fordíthatók soha se lehessenek, hanem külön bélyeggel láttassanak el és nagy kegyelettel őriztessenek meg.

4. A Tudós Társaság rendes tagjaiból egy, akit mi vagy örököseink kijelölünk és császári-királyi Fennség, mint a Nemzeti Múzeum és a Tudós Társaság védnöke megerősít és annak az 5000 forint tőkének kamataiból, melyet bankópénzben a Tudós Társaság pénztárába befizetünk, évi 300 forint fizetést kap bankóban, őri minőségben, a Nemzeti Múzeum igazgatójának felügyelete alatt, viselje ennek a könyvtárnak külön gondját.

5. Ez a könyvtár a mi családunk nevét, t. i. alapítójának, mint férjnek és illetőleg a mi nemzünknek, néhai Teleki Lászlónak nevét viselje.

6. Az ehhez a könyvtárhoz tartozó könyveknek, kéziratoknak és térképeknek szabad használata nemcsak magában a fölállítás helyiségében, hanem otthon is, mindazáltal a visszaadásra nézve kiadandó térítvény ellenében, nekünk és utódainknak érvényben maradjon.

7. Minden évben ennek a könyvtárnak pontos átvizsgálása szabassék meg a Tudós Társaság igazgatósága, a Nemzeti Múzeum, valamint általunk vagy utódaink által e célra külön kijelölt egyének által.

8. Abban a nem remélt esetben, ha idővel a Tudós Társaság vagy Nemzeti Múzeum intézménye megszűnnék vagy Magyarország határain kívül kellene vinni, e könyvtárra nézve a szabad rendelkezés joga nekünk és örökösainknek épségben maradjon. Egyébként:

9. Magunknak és örökösainknek fenntartjuk a jogot, egyéb, minden ebből vonható kötelezettség nélkül, hogy ezt a könyvtárt a körülmények szerint gyarapítsuk és bővítsük, mely esetben a Tudós Társaság által ennek velünk közlött szükségleteit szemelött tartani különös gondunk lesz.

Melyek után jószág, magas kegy és jóakarát iránt hálásan, egész alázattal marad császári-királyi Fennségednek, a Méltóságos Főrendeknek s a Tekintetes Karoknak és Rendeknek legalázatosabb szolgája Teleki József gróf (m. p.), egyszerűs mind mostoha anyjának, néhai Teleki László gróf özvegyének, valamint ugyané férjtől való fiú, természetes és törvényes gyámjának és gondnokának, úgyszintén fivéreinek, Ádámnak és Sámuelnek nevében.”

A Teleki-alapítólevél a reformkor országos jelentőségű alapításai egyikének beszédes dokumentuma, amely „a haza minden polgára” használatára szánt nyilvános nagy könyvtárral gazdagította a már működő pesti könyvtárak sorát. Az Akadémia keretében létesült nyilvános közkönyvtár a magyar Akadémia jellegzetessége volt. A külföldi akadémiák, tudós társaságok ugyanis csak kisebb, főleg folyóiratokból álló zárt könyvtárakat létesítettek. A tudós könyvgyűjtő gondossága minden eszközzel igyekezett megakadályozni a gyűjtemény esetleges pusztulását, elkallódását (megfelelő könyvtárnak kinevezése, könyvtárosi fizetés biztosítása, évi kötelező vizsgálat előírása, további ajándékok ígérete stb.). Emellett a családi büszkeség és fiúi kegyelet hangja érzik ki az alapítólevél egyes pontjaiból (a könyvtár elnevezése, a gyűjtemény más könyvanyaggal való összevegyítésének, eladásának, elcserélésének megtiltása, illetve korlátozása, a katalógus kinyomtatásának ígérete és az Akadémia megszűnése esetére a család tulajdonjogának biztosítása). Mindezt egybevetve az alapítólevél jellegzetesen a művelt és hozzáértő magángyűjtő szemléletét tükrözi.²⁷

Mai szemmel nézve feltűnő lehet, hogy az alapítólevélben az Akadémia mellett több helyen szerepel a Nemzeti Múzeum neve is. A jelenség annak köszönhető, hogy az Akadémia alapítása előtt, de részben azután is, a Múzeum olyan

27 F. CSANAK 1959, i. m., 4.

feladatokat is ellátott, amelyeket később az Akadémia is sajátjának tekintett (pályázatok, jutalmak stb.). Ezért az Akadémia alapítása idején felmerült a kérdés, nem lehetne-e szoros kapcsolatot teremteni a két nagy kulturális intézmény között. Sok egyéb szempont mellett ezt az elgondolást támogatta az is, hogy az 1825. évi országgyűlésen az Akadémia alapításán kívül az új múzeumi épület kérdéséről is tárgyaltak, s természetesen felvetődött a gondolat, hogy a múzeumi épület megépítésével egyszerre mind a Tudós Társaság elhelyezéséről is gondoskodni lehetne. 1832–36 között újra meg újra felvetődött ez a terv, amelyet a nádor mint a két intézmény közös pártfogója melegen pártolt, mivel azonban ez a megoldás valójában egyik félnek sem jelentett előnyös elhelyezést, megvalósítása minden alkalommal elaludt. A felajánlás megtételekor Teleki maga is úgy gondolta, hogy a két intézmény szoros kapcsolatban fog működni egymással, s ilyen értelemben szövegeztette meg az alapítólevél idevágó szakaszát. Magát a könyvtárat azonban csak később adta át a Társaságnak, s akkorra már bizonyossá vált, hogy a két intézmény a teljes önállóság felé halad, így viszont tisztázatlan jogi kérdést jelentett a Teleki-alapítvány hovatartozása. Az alapítólevél alapján mindkét intézmény jogot formált rá, a Nemzeti Múzeum tulajdonjogának elismerése viszont egyben a Tudós Társaság függőségének elismerését is jelentette volna. Teleki ezért évekig halogatta a kényelmetlen kérdés eldöntését, csak akkor döntött a Tudós Társaság javára, amikor családi körülményei miatt – a Szervita téri ház bérbeadásával – nem lehetett tovább halogatni az elintéztét.²⁸

A Teleki-állomány története az Akadémiai Könyvtárba történő beszállításig (1826–1844)

A gyűjtemény, bár használatának módját már az 1833-ban elkészült szabályzat részletesen előírta, sokáig nem volt a Tudós Társaság birtokában, mert első székhelyén, a Deron-házban nem volt megfelelő helyiség harmincezer kötet elhelyezésére. Ezért a Telekiek megengedték, hogy a könyvtár eredeti helyén maradjon, sőt módot adtak rá, hogy a Társaság tagjai meghatározott időben használhassa is az anyagot: az 1834. december 29-én tartott kisgyűlésen az elnök úgy rendelkezett, hogy a könyvtár minden hónap 1-jén és 15-én reggel 9 és déli 1 óra közt a Társaság tagjainak rendelkezésére álljon.²⁹

28 Uo., 4–6.

29 Uo., 15. Lásd még: *Kisgyűlési jegyzőkönyvek* 1834. december 29. (33. gyűlés).

A családi bibliotéka felajánlásán túl Teleki József közvetlen adományozás útján is gyarapította a Tudós Társaság könyvtárának állományát, már működésének első éveiben. Az első nagyobb hagyaték neki köszönhetően 1834-ben került a Társaság tulajdonába, amikor 4000 forintért megvásárolta a Kresznerics-féle könyv-, inkunábulum- és pénzgyűjteményt, amely 200 „ősnymtatvánnyal”,³⁰ 2770 kötet kézirattal, 1060 kötet főleg magyar irodalmi vonatkozású könyvvel és 7268 darab régi pénzzel gyarapította az Akadémia gyűjteményét.³¹ Ez utóbbival kapcsolatban Teleki 2000 forintos alapítványt tett, amelynek 6 százalékos kamatából öthatod részt a pénzgyűjtemény, egyhatod részt pedig az alaptőke növelésére kellett fordítani. A Kresznerics-könyvgyűjteményt összevegyítették az Akadémia más könyvanyagával, de külön listát készítettek róla, hogy a Társaság megszűnése esetén – a Teleki-könyvtárhoz hasonlóan – visszaszállhasson az adományozóra.³²

Értékesnek számítottak Teleki alkalmi adományai is; könyvvásárlásai mindig a legfontosabb szükségleteket elégítették ki, a saját könyvtárból ajándékozott művek pedig értékes ritkaságok voltak. Ő vette a szótárkészítéshez elengedhetetlen és a segédkönyvtár részére is becses nagy német és francia szótárakat, könyv- és kéziratadományai közt pedig olyan értékeket találunk, mint a gyűjtemény máig egyetlen corvinája, Ludovicus Carbo: *Dialogus de laudibus R. Matthiae* c. műve és az általa szintén corvinának tartott *Sermones S. Leonis Papae*; egy 13. századi Missale, egy 15. századi Biblia, egy Koberger-féle 1488-i nyomtatott Biblia és sok más.³³ 1850-ben újabb jelentős, ősnymtatványokból, aldinákból³⁴ és más antikvárból álló gyűjteményt adományozott, amelynek jelentős részét a bécsi Bibliotheca Palatinalis aukcióján vásárolta meg az eladásra kínált duplumok közül.³⁵ Ha az anyagi forrást nem is ő biztosította hozzá, de döntő szerepe volt benne, hogy a könyvtár ugyanebben az évben megszerezte Jancsó Imre elhunyt miniszteri tanácsos nagy értékű magyar könyvtárát.³⁶

30 A fogalom ma kizárólag az 1501. január 1. előtti nyomtatványokat jelöli, ekkoriban azonban tágabb jelentéssel bírt, más régi könyvek (antikvák, editio princepsok) szintén ide tartoztak.

31 *A Magyar Tudós Társaság évkönyvei* 3, Buda, Magyar Királyi Egylet, 1836, 50.

32 F. CSANAK 1959, i. m., 10.

33 F. CSANAK 2001, i. m., 19.

34 A híres velencei nyomdász, Aldus Manutius által alapított műhelyből kikerült, 15. század végi, 16. század eleji kiadványok.

35 RITOÓKNÉ 1977, i. m., 20. Lásd még: *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1850. július 22.

36 *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, uo. A beszerzett Jancsó-gyűjtemény teljes listája: MTAKK Bibl. 2r 25.

Külön kell megemlékezni a folyóiratok beszerzéséről. Teleki József, felismerve a folyóiratok nagy jelentőségét a kutatás számára, nagyszámú előfizetést kezdeményezett. Nem lehet pontosan tudni, mekkora anyagi részt vállalt ő maga a megrendelésekben; a jegyzőkönyvek szerint ő fizette a Toldy Ferenc által megrendelt folyóiratokat, a számlák viszont azt tanúsítják, hogy a folyóiratok árát a könyvkereskedők a Társaság pénztárából, a könyvek árával együtt kapták meg. Toldy mindenesetre többször hálásan emlékezett meg Teleki József szerepéről a folyóiratgyűjtemény kialakításában, feltételezhető, hogy többet tett, mint pusztán kezdeményezte és engedélyezte a megrendeléseket.³⁷

Az önálló akadémiai könyvtár kialakulása tehát a különféle adományok és vásárlások révén már nem sokkal a Tudós Társaság tényleges működésének indulása után elkezdődött annak ellenére, hogy a tulajdonképpeni alapító állomány még nem volt az intézmény birtokában. Ez a helyzet indokolta volna egy könyvtárnok kinevezését is, erre azonban nem került sor, pedig nemcsak az alapítólevél, hanem az Akadémia első „működési szabályzata” is kitért erre a tisztségre.³⁸ A kinevezés elmaradásának elsődleges oka az volt, hogy az alapítólevél szerint annak joga a Teleki családot illette, Teleki József azonban az Akadémia többszöri sürgetése ellenére éveken át halasztotta a dolgot, részben az alapító állomány átvételének késlekedése, részben egyéb (pénzügyi, adminisztratív) nehézségek miatt.³⁹ A szabad rendelkezésű könyvállomány gondozását ezekben az években egy másik tisztségviselő, a segédjegyző-levéltárnok látta el, akihez nem sokkal később az akadémiai írnok is csatlakozott. Név szerint ez Schedel (későbbi, általánosan használt nevén Toldy) Ferencet, Kecskeméthy Csapó Dánielt, Czuczor Gergelyt, Frankenburg Adolfot és Szalay Lászlót jelentette, akik az 1830-as években hosszabb-rövidebb

37 F. CSANAK 1959, i. m., 7.

38 „Könyvtárnok: Ezt a rendes vagy levelező tagok közül választja, a könyvtárt adományozó gr. Teleki-nemzetség; s az e hivatalért bizonyos évdíjat is húz. Ez szorgos gondját viseli a könyvtárhoz tartozó minden könyvek, kéziratok, tabellák, abroszok s rajzolatoknak, azokat a legjobb rendben tartja; rendszeres lajstromaikat készíti és folytatja; a tagoknak kölcsönzött darabokról pontos jegyzőkönyvet viszen, s felügvel, hogy azok a maga idejében hiány és kár nélkül visszatérítsenek: végre a könyvtár szükségleteiről évenként előterjesztést teszen a nagygyűlésnek, mely azt helybenhagyván, az igazgatósághoz módítja elő” (*A Magyar Tudományos Akadémia Terve és Rendszabása*, 1833, MTAKK Tört. 4r 23).

39 Bár 1835-ben, amikor először felmerült a Teleki-állomány beszállításának terve, az egyik ülésen Teleki bejelentette, hogy ki fogja nevezni könyvtárnoknak a családhoz közel álló Petrovics Frigyeszt (lásd MTAKK, Igazgatótanácsi jegyzőkönyvek, 1835. szeptember 11.); a Teleki-könyvek átvétele nem történt meg, így a könyvtárnoki kinevezés is elmaradt.

ideig betöltötték ezeket a pozíciókat.⁴⁰ A legnagyobb szerepet közülük Toldy Ferenc játszotta, akit 1835-ben ugyan a titknoki (főtitkári) állásba helyeztek, ennek ellenére továbbra is gondoskodott a könyvtárról, sőt, a legtöbb vele kapcsolatos ügyet ő intézte. 1839-ben, amikor Batthyány Gusztáv és Batthyány Kázmér felajánlása folytán újabb nagy mennyiségű hagyatékkal gyarapodott a könyvtár, az Akadémia hivatalosan is megbízta Toldyt az átvétel lebonyolításával,⁴¹ így inentől kezdve ő tekinthető a könyvtár első számú felügyelőjének, ha nem is volt kinevezett könyvtárnok.⁴² Segítségül Varga Somát és – egy ideig – Prikel Lajost vette maga mellé írnoknak.⁴³ Hivatalos könyvtárnoki kinevezésre azonban sosem került sor, a Telekiek erre tett alapítványát valószínűleg új könyvek beszerzésére fordították ezekben az években.⁴⁴

A saját állomány gyarapodása szükségessé tette azt is, hogy az oda tartozó példányokat megkülönböztető jellel lássák el. E célból 1834. november 11-én a Társaság ötödik nagygyűlése úgy határozott, hogy ki kell jelölni egy bizottságot az Akadémiai Könyvtár bélyegzőjének megtervezésére.⁴⁵ A december 29-én összeülő kisgyűlés a feladat végrehajtására Jankovich Miklóst, Toldy Ferencet és Luczenbacher Jánost választotta ki.⁴⁶ Ezzel párhuzamosan, még a fenti nagygyűlésen szóba került „a Teleki-ház alapító lineája,” tehát az alapító állomány megkülönböztetésére szolgáló bélyegző is, aminek a külalakjáról már döntöttek, de a másikkal együtt akarták elkészíttetni. Megvárták tehát a kijelölt háromtagú bizottság jelentését, akik a következő év augusztusában terjesztették javaslatukat az ülésező kisgyűlés elé. A jelenlévők azonban túlságosan bonyolultnak találták a bemutatott ábrát, és inkább egy egyszerűbb, praktikusabb külalak mellett döntöttek.⁴⁷ Így jött létre a könyvtár első hivatalos bélyegzőjének tervezete, rajta a valóban egyszerű „M. Academia’ Könyvtára” felirattal. A tervet szeptemberben az igazgatótanács is elfogadta, pénzt utalva ki a bélyegzők elkészíttetésére.⁴⁸ (4. kép) A két feladattal ugyanazt a fametszőt bízták meg, legalábbis erre utal Toldy 1835 novemberében kelt levele, ahol egyértelműen a könyvtár számára készítendő „két

40 FRÁTER 1989, i. m., 13–14.

41 Lásd e kötetben Hursán Szabolcs tanulmányát.

42 FRÁTER 1989, i. m., 19.

43 Varga Soma kinevezési irata és az esküszöve is fennmaradt (MTAKK, RAL 192/1839).

44 FRÁTER 1989, i. m. 19–20.

45 MTAKK *Nagygyűlési jegyzőkönyvek*, 1834. november 11.

46 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1834. december 29.

47 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1835. augusztus 10.

48 MTAKK *Igazgatótanácsi jegyzőkönyvek*, 1835. szeptember 11.

könyvbélyeg”-ről ír, amelyek egyenként tíz-tíz pengő forintba kerültek.⁴⁹ A két nyomtat megjelenése is arról árulkodik, hogy egy műhelyből kerültek ki.

A kész példányokról Toldy 1836. január 1-jén küldött mintát az elnöknek azal a megjegyzéssel, hogy „kisebbit s szebbet nem tudnak készíteni, tartós azonban bizonyosan lesz.”⁵⁰ A titoknoknak ebben igaza is lett, hiszen az előbbi pecsétet 1863-ig, az utóbbit egészen a 19. század legvégéig használták a könyvtárba bekerült könyveken, és a mai napig jó állapotban vannak.

Az alapító okiratban foglalt, a Teleki-állomány megkülönböztetésére szolgáló intézkedések (elkülönítve történő felállítás, nyomtatott katalógus, saját bélyegző) közül tehát először a bélyegző vonatkozásában tettek lépéseket, de az elkészült eszközt nem az alapító állomány darabjain alkalmazták először, mivel azok ekkor még a Szervita téren voltak. (5. kép) A pecsételési gyakorlatról szintén Toldy egyik levele számol be: „Méltóságod meghagyása szerint minden könyv elől-hátul is kapott bélyeget; azok pedig, mellyek Méltóságod szerzése, ti. a Kresznerics-félék, a folyóírások, s némelly más, Méltóságod költségén vettek, azon felül a familia bélyegével is megjelöltettek kétszer.”⁵¹ Tehát minden olyan kiadványt, ami Teleki József költségén került az Akadémiai Könyvtár birtokába, lepecsételtek a bélyegzővel, és hasonlóképpen jártak el azokkal a példányokkal is, amelyeket az elnök által tett alapítványokból vettek. Bizonyítja ezt, hogy a Teleki József 1855-ben bekövetkezett halálát követő években megjelent könyveken is megtalálható a bélyegzőkép.

Az Akadémia 1836-ban átköltözött az Urak utcája 612. szám alatti Trattner–Károlyi-házba,⁵² amelynek második emeletét kifejezetten a könyvtár számára vették bérbe. A viszonylag tágas helyiség most már reményt nyújtott a Teleki-könyvtár sokat sürgetett átvételére.⁵³ Az Akadémia bizottságot jelölt ki, amely az átvételi, felállítási és feldolgozási javaslatot megszövegezte. E bizottság tagjai Jankovich Miklós, Toldy Ferenc, Almási Balogh Pál, Kállay Ferenc és Luczenbacher János voltak.⁵⁴ Javaslatuk, amelyet Teleki József mint a család alapító ágának feje elfogadott, így szólt:⁵⁵

49 MTAKK, Vegyes 2r. 40 / I (VI).

50 Uo.

51 Uo.

52 Ma V. kerület, Petőfi Sándor utca 3.

53 F. CSANAK 1959, i. m., 16.

54 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1837. december 4.

55 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1838. június 18.

„I. Mi az átadás és átvétel módját illeti:

1. Az általadó és a mélt. család részéről nevezendő biztos, az átvevő a társaság részéről a könyvtárnok, s egy museumi biztos; s ennek kinevezése a nm. Elnök ur által a fens. főhg. Nádor-Pártfogó fog kéretni.

2. Az általadás tudomány-osztályonként történik oly módon: t. i. az átadó olvassa egyenként a könyvek teljes czimeit, elmondja azok kötet- és lapszámait, formátumokat s kötését: ezeket egyszerre két írnok írja; s midőn így valamely osztály által adatott, a két példányú sorjegyzéket egyfelől az átvevők, u. m. könyvtárnok és museumi biztos írják alá nyugtatványul, másfelül az átadó, ellennyugtát vényül s egymás között kicserélik.

II. Minden osztály átadása után a könyvtárnok annak felállítását eszközli: előre is megjegyeztetvén, hogy az egész gyűjtemény három főrésze osztatik, t. i.

1. közönséges könyvtárra, melly az egész külföldi literatúrát foglalandja magába

2. magyar könyvtárra, melly a magyarul, magyarok által irt s magyar ügyet bármikép érdeklő könyvekből álland, ide soroltatván Cornides bibl. hungaricája, minden nyomtatványai is

3. kéziratárra, mellyhez a nyomtatás zsengei (incunabulák) soroztatnak.

III. Az átvételi, s esztendőnként rendesen folytatandó, s így a könyvtárnak koronként mikép szaporodását is mutató lajstromokon kívül még háromféle lajstrom készüljön:

1. egy közönséges lajstrom, melly betűrendben az egész gyűjtemény minden nemű és nyelvű kötetei teljes czímeit, a kéziratokét és incunabulákét is ide értve, foglalandja magába

2. egy rendszeres lajstrom, mellyet az osztályok egy előlegesen magok által s a gyűlés által helyben hagyandó terv szerint készítenek. Ennek nyomtatására a könyvtárnok ügyel; egyszersmind pedig kéziratban folytatandó, részint az olvasók folytonos használatára, részint, hogy koronként pótló füzetekkel ki egészíttethessék.

3. egy helymutató lajstrom, mellyben főosztályok, szekrények és fokok szerint föl lesznek a könyvek röviden, azaz a cím, bélyegző s utasító szavainál fogva jegyezve. Minden könyv táblájára szinte föliratik a fő osztály, szekrény és fok

száma, a helymutató lajstrommal egyezőleg, hogy egy felül ezen lajstrom segéd-mével azonnal meg lehessen találni bármely könyvet; a táblán álló jegynél fogva pedig annak helyét.

IV. Az akademia vétel és ajándékok által gyűlt könyvtára felállításban és lajstromokban összevegyittetik a gróf Teleki-könyvtárral; eléggé meg lévén mind a külön bélyeg, mind a helymutató lajstromnak egy külön rovatába minden czimhez mellékelt T és A betűk által különböztetve.

V. A könyvtár évenként egyszer és pedig a tisztogatási szünidő alatt vizsgáltat meg, az alapítvány értelme szerint a museum, akademia és alapítóktól nevezendő biztosok által, a helymutató lajstrom vezérlése szerint; az elsőnek és harmadiknak befolyása csak a gróf Teleki-tárra lévén. Gondja leszen pedig a könyvtárnoknak, hogy vizsgálatra, minden kinn levő könyvek okvetlenül visszakérüljenek.

VI. A kettős példányok dolga mindig a társaság hozzájárultával intéztetik el; a gróf Teleki-könyvtárhoz tartozók egyedül a mélt. család megegyezésével cserélthetnek ki vagy adathatnak el.

VII. A társaság óhajthatónak tartja, bár a könyvvétel a museum s az akademia részére némi egyetértéssel történhetnék: hogy így egy munka, ha csak bizonyos tekintetek nem kívánják, többször meg ne vétessék, s így ugyan azon summáért többet lehessen szerezni.

VIII. A haszonvételre nézve határozottatott:

1. az elnök által rendelendő tisztogatási szünidőt s az ünnep- és vasárnapokat kivéve, a könyvtár a tagok számára minden nap nyitva álljon 11-12-ig; a közönség számára pedig kedden, szerdán és pénteken 9-12-ig, s 2-4-ig télen, 3-6-ig nyáron.

2. Helyben minden rendbeli tagok két hétre bármely munkát haza vihetnek, kivéven a) igen drága pompás munkákat, b) ritka munkákat, c) kéziratokat. Erre nézve pedig egy kölcsönzési napló álland a könyvtárban, mellyben a kölcsönvevő az elvitt könyvet időrend szerint írja be, a könyvtárnok pedig egy betűrendi jegyzőkönyvbe cím szerint.

3. Vidéki t. és r. tagoknak hat hétre küldhető könyv, levelezőknek csak elnöki engedelem mellett.

4. Helyben levő nem tagjai a társaságnak szinte csak elnöki engedelem mellett kaphatnak könyvet.

5. Sértett, rongált, vagy bármiképp eldísztelenedett példány a kölcsönző által éppel pótlendő.

IX. A könyvtárnok mellé addig, míg a felállítás s a lajstromok készítése tart, szükséghez képest több kevesebb napidíjas adatik; azontúl

1. egy tőle szigorúan függő rendes segéd, kiért a könyvtárnok kezes;

2. egy hivatalosolga.

Hogy pedig a könyvtárnok, ki egyszersmind a társaság fizetett r. tagja, az átvételi, felállítási és lajstromozási munkákat győzhesse, míg ezek tartanak, minden rendes tagi foglalkozástól fel fog mentetni.

X. A nemzeti museum felügyelése, az alapítvány értelméhez képest, csak a gróf Teleki-könyvtár épségben tartását tárgyzván; a könyvtárnok minden egyéb kérdésekre nézve egyedül a mélt. alapító család és az Academia igazgatósága s nagy s kis gyűléseihez utasítatik.”

Az alapítólevelet és az átvételi javaslatot elolvassa feltűnő a kettő szempontjaiban megmutatkozó különbség. Teleki végső célja az alapítással egy nagy tudományos közkönyvtár teremtése volt, a könyvtár megóvására, fejlesztésére vonatkozó kikötései viszont az alapítólevélben főleg a főúri magánkönyvtár integritását akarták biztosítani a köréje gyűlt könyvanyagon belül. A modern könyvtárakat jellemző részletező, sokrétű feldolgozás nem érdekelte, megelégedett volna pl. a magángyűjtemény egyetlen nyomtatott katalógusával. Az átvételi javaslat ezzel szemben a könyvtári munkák fontossági sorrendjével tisztában levő könyvtáros műve, akiben nem nehéz felismerni Toldy Ferencet. Nemcsak azért, mert az átvételi bizottság tagjai közül egyedül ő foglalkozott könyvtárügyi problémákkal, hanem azért is, mert korábban és később több hasonló szellemiségű munkát írt a könyvek és a könyvtár kezeléséről. Felkészültségét jól mutatja az átvétel általa felvázolt módja, amely igen praktikus: a két egyszerre készülő jegyzék időt takarít meg, és egyben kiküszöböli a másolás okozta hibák lehetőségét. A felállítás szakrendben, a könyvtár eredeti tagolódása szerint történik, a használatot háromféle katalógus könnyíti meg. Az átvétel, felállítás, feldolgozás és használatra vonatkozó pontok általában az Akadémia helyzetét, nehézségeit szem előtt tartó, de színvonalas könyvtári rendet teremtő célkitűzések.⁵⁶

⁵⁶ F. CSANAK 1959, i. m., 19.

Érdekes és jellemző, hogy a javaslat két ponton túltette magát az alapító utasításain, noha Teleki mint a Társaság elnöke fölötté állt a bizottságnak, és mint az alapító család feje jóvá kellett hagynia a javaslatot. Egyik pont a könyvtár tulajdonjogára vonatkozott: a gyűjteményt kizárólag a Tudós Társaság tulajdonának jelentették ki, gyakorlatilag pusztán formalitással csökkentve a Nemzeti Múzeum szerepét. Ekkor ugyanis már egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a két intézmény külön fog fejlődni, így a könyvek hovatartozását illetően is dönteni kellett az egyik fél mellett, s Teleki mint alapító végül az Akadémia pártjára állt. Ezt a feltevést bizonyítja, hogy 1844-ben, a Teleki-könyvtár tényleges átvétele során a javaslat erre vonatkozó határozata ellenére nem hívták meg a Múzeum kiküldöttjét az eseményhez. A másik, az alapítólevél rendelkezésével ellentétes pont az volt, hogy a könyvanyagot – a kor könyvtárosi gyakorlata szerint – egyetlen közös rendszerben tervezték felállítani, megszüntetve az alapító gyűjtemény különállását, s elegendőnek tartották, hogy a könyvek eredetét a Teleki-bélyegző és a helyrajzi katalógus megfelelő rovatába bejegyzett betűjel mutassa meg. Az akadémiai elnök, amikor jóváhagyta ezt a változtatást, tulajdonképpen igazat adott Toldy szempontjainak, és a kegyelettel ápolott főúri gyűjtemény ideájától elmozdulva a modern közkönyvtár igényeire volt tekintettel. Végül azonban a tervezet nem ment át a gyakorlatba, mert az Akadémia költözése miatt kibővült könyvtárteret a most felajánlott Batthyány-állomány anyaga foglalta el.⁵⁷

Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum közötti szorosabb együttműködés kialakítására 1843-ban történt az utolsó kísérlet. A Nemzeti Múzeum új igazgatója, Kubinyi Ágoston ekkor javasolta a nádor-pártfogónak, hogy helyezték a Teleki-könyvtárat a II. emeleti helyiségekbe, ahol a Társaság ülései számára is van megfelelő méretű terem. A nádor válaszában utasította Kubinyit, hogy Pollackkal, az épület tervezőjével együtt válasszák ki az alkalmas helyiségeket, de két évig nem történt semmi. 1845-ben Teleki József fordult a nádorhoz, s kérte, hogy a múzeumi épület elkészültével régi elképzelése szerint biztosítsa az Akadémia számára szükséges helyiségeket. Érvelésében utalt a takarékosagra, a könyvek megóvásának szempontjára s arra, hogy a könyvtár biztos helyet, a társaság csendes üléstermet kapna, s a hely méltósága is emelné az Akadémia fényét. A nádor válasza kedvező volt, s a Társaság megbízta Toldyt a tárgyalások lebonyolításával. Kubinyi a II. emeleti homlokzati nagyteremtől dél felé vezető folyosót, a három nyugati fekvésű szobát és az ezekhez kapcsolódó helyiséget ajánlotta fel, valamint az üléstermet, hangsúlyozta azonban, hogy a Múzeum fejlődésével hamarosan maguknak is szükségük lesz a termekre. Az Akadémia viszont kevesellte a kijelölt helyiségeket, még egy szobát kért, amelyet a Múzeum nem akart átengedni.

⁵⁷ Uo., 19–20.

A nádor azonban az Akadémia javára döntötte el a vitát, s kikötötte, hogy fűtésről, világításról és takarításról az Akadémia gondoskodjék, s mindenben alkalmazkodjék a Múzeum házirendjéhez. Az Akadémia ezután is egyre sürgette az átköltözést, amit József nádor félszázados működése ünnepére be is akart fejezni. Az említett helyiségek azonban nem készültek el idejében, a költözés elmaradt, a nádor 1847-ben bekövetkezett halála után pedig végleg lekerült a napirendről.⁵⁸

Bár szorosabb értelemben véve nem tartozik a gyűjtemény történetéhez, érdemes megemlékezni egy 1842-ben történt epizódról, amely egy értékes, mindmáig meglévő műtárggyal gyarapította a könyvtárat. Ebben az évben ugyanis az uralkodó Erdély kormányzójává nevezte ki Telekit, aki így az intézmény szabályai szerint nem tölthette volna be tovább az Akadémia elnöki tisztét. A tagok azonban nem szerették volna, ha leköszön, ezért József nádorhoz fordultak, hogy mint pártfogó járjon közbe annak érdekében, hogy Telekivel kivételt tehessenek. A próbálkozásuk végül sikerrel járt, hiszen a gróf egészen 1855-ig az intézmény élén maradt, de ezzel összefüggésben az 1842. január 24-i ülésen (amikor az elnök nem volt jelen) az Akadémia gyűlése úgy határozott, hogy tiszteletük jeléül készíttetnek egy mellszobrot Telekiről, amelyet aztán a könyvtárban állítanak ki.⁵⁹ Az ötletet Döbrentei Gábor vetette fel, a megvalósításban pedig Toldy játszotta a főszerepet.⁶⁰ Az ügy nem zajlott konfliktusok nélkül, mert mind a szobrász személyét, mind a költségeket illetően ellentétek merültek fel, végül azonban még abban az évben elkészült az alkotás, Ferenczy Istvánnak, a korszak egyik legismertebb magyarországi szobrászának (és az Akadémia levelező tagjának) kivitelezésében. Kiállítani egyelőre nem tudták, hiszen a Teleki-gyűjteményt még nem szállították be a könyvtár épületébe, és anélkül visszasan hatott volna a dolog, az 1844-es megnyitón azonban elhelyezték a szobrot a könyvtárhelyiségben.⁶¹

A Teleki-könyvtár beszállítása a könyvtárba és története 1849-ig

A többszöri halasztás után a Teleki-könyvtár tényleges átvételére a Trattner-Károlyi-házban került sor. (6. kép) A művelet 1844 júniusában kezdődött meg, amikor a család bérbe adta Szervita téri házának a könyvtár elhelyezésére szolgáló

⁵⁸ *Uo.*, 16–17.

⁵⁹ MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1842. január 24.

⁶⁰ A szobor költségeire indított gyűjtés aláírási íve ma is megtalálható az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában (RAL 1842/264).

⁶¹ A szobor készítésének történetéről lásd VISZOTA Gyula, *Gróf Teleki József mellszobra az Akadémiában*, Akadémiai Értesítő, 18 (1907), 305–319.

szárnyát, s így nem tudta tovább biztosítani a könyvek elhelyezését. A család nevében Károlyi István ügyvéd adta át a könyvtár első részét, az akadémiai tagok által legtöbbet sürgetett magyar és magyar vonatkozású anyagot Toldy Ferencnek.⁶² Ez az anyag a következőképpen tagolódott:⁶³

577	kötet, füzet és nyaláb kézirat
3 182	nyomtatvány
3	képes tárcsa ⁶⁴
2	tekercs
összesen 3 764	db

Toldy úgy gondolta, hogy a nyomtatványokat néhány hét alatt feldolgozza és használatba adja, a kéziratok feldolgozását viszont – mivel a nekik szánt helyiség nem készült el idejében – későbbi időre halasztotta.

Ugyanazon év szeptemberében sor került a könyvtár második, nagyobbik részének átvételére is. Ez a csoport 17 048 darabból állt, s vele együtt három ablakközi tölgyfaállvány is került a Társaság birtokába. E rész a következőképpen tagolódott:⁶⁵

1 202	ívrétű kötet, beleértve a képes füzeteket is
2 812	negyedretű könyv
11 184	nyolcadretű vagy kisebb könyv
885	kiválogatlatlan vegyes nagyságú könyv
13	kötetlen nyolcadretű mű
356	inkunábulum és régi nyomtatvány
475	atlasz, térkép
98	csomó újság és aprónyomat ⁶⁶
23	csomó Literae missiles Com. Lad. Teleki literariae
összesen 17 048	db

⁶² F. CSANAK 1959, *i. m.*, 22.

⁶³ MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1844. június 24.

⁶⁴ A dokumentum jellege pontosan nem meghatározható; valószínűleg képek, metszetek és ábrák gyűjteménye volt.

⁶⁵ *Uo.*, 1844. augusztus 5.

⁶⁶ A mértékegység jelentése pontosan nem meghatározható, ezért a könyvtár mai állományában található Teleki-bélyegzős folyóiratok mennyiségével nem lehet összevetni az adatot.

Az átvett Teleki-anyag tehát a következőkből állt:

19 376	nyomtatott kötet
356	inkunábulum és editio princeps
480	atlasz, tárca
600	kéziratköteg
összesen 20 812	kötet

Helyszűke miatt nem vették át 1844-ben a hittudományi anyagot, mintegy 9000 kötetet.⁶⁷

1844 őszén tehát a szabadrendelkezésű rész teljesen feldolgozva, a Teleki-gyűjtemény átvett része pedig felállítva állott, mindkettő a körülményekhez képest használható állapotban volt. A Teleki-könyvtárat – amelyet az átvételi javaslat ellenére ekkor még nem vegyítettek össze a könyvtár többi részével – minden bizonnyal eredeti szakrendszere alapján, a szabadrendelkezésű anyagot pedig a Toldy-féle szakrendszer alapján állították fel. Ez idő tájt vezette végig Toldy Vörösmarty Mihályt a könyvtár helyiségein, s a látogatás során tett megjegyzéseire hamarosan a *Gondolatok a könyvtárban* című versben ismert rá, amelynek korabeli másolatán a következő alcím olvasható: „Magyar t. társ. könyvtár meg-nyitásakor. Dec. 23. 1844. Pesten.”⁶⁸

A következő lépés a Teleki-könyvtár katalogizálása volt, amit 1845-ben kezdtek el. Ezt a munkát már javarészt az 1848-ban kinevezett új alkönyvtárnok, Repiczky János vezette és végezte, aki alkalmi megbízottként már az előző évben is dolgozott a könyvtárban. Pozícióját annak köszönhetően nyerte el, hogy Toldyt időközben az Egyetemi Könyvtár élére nevezték ki, Varga Soma vármegyei hivatali állásba távozott, Teleki József pedig továbbra sem nevezett ki könyvtárnokot, így az Akadémiai Könyvtár gyakorlatilag felügyelet nélkül maradt.⁶⁹

Repiczky még éppen csak átvette új munkáját, mikor az egész Teleki-állomány súlyos veszélybe került: a forradalom és szabadságharc katonai eseményei Pestet és az Akadémia épületét is fenyegették. 1849 tavaszán a város ostroma komoly gondot okozott az Akadémia vezetőinek, hogyan őrizzék meg a könyv- és levéltárat a

67 F. CSANAK 1959, i. m., 22–23.

68 VÖRÖSMARTY Mihály, *Lírai költemények*, 1. 137/e; lásd még F. CSANAK 1959, i. m., 23.

69 FRÁTER 1989, i. m., 24, 26.

pusztulástól. Toldy és Repiczky megállapították, hogy a könyvtár biztonságosabb helyre költöztetéséről – a gyűjtemény nagysága miatt – nem lehet szó. Az I. emeleten elhelyezett levéltár viszonylag biztonságban volt, ide szállították tehát a pótolhatatlan értéket jelentő kéziratgyűjteményt is. A leszállítást, melyben Helmezy Mihály pénztáros nagy érdemeket szerzett, május 4-én fejezték be, ugyanaznap, amikor az első ágyúlövések eldördültek. A gyűjteményekért való aggodalom jogosult volt. Május 9-én találat érte a Trattner–Károlyi-házat, teteje leégett, de szerencsére sikerült elfojtani a tüzet, s a könyvtár nem pusztult el. Az Akadémiát a padláson elhelyezett néhány polc elégésén kívül nem érte kár.⁷⁰

A szabadságharc bukásától az Akadémia palotájának elkészültéig (1849–1865)

A szabadságharc leverése korszakhatárt jelentett az Akadémia történetében. Mivel 1848-ban az intézmény számos tagja támogatta a reformokat (élükön Teleki József gróffal, aki erdélyi kormányzói minőségében is igyekezett elősegíteni a változások életbe léptetését), egy ideig egyenesen a megszűnés fenyegette, és csak az egyik alapító, Andrássy György közbelépésének köszönhetette megmenekülését. Az abszolutizmus rendszere azonban új alapszabályt kényszerített az intézményre, amely biztosította a kormányzat beleszólását az Akadémia minden ügyébe, ráadásul csak több éves alkudozás után nyerte el hivatalos formáját, így a köztes időben, az 1850-es évek végéig csak akadozva tudott működni a Társaság.⁷¹

Az Akadémiát sújtó változások természetesen a könyvtárra is hatással voltak, a fejlődés üteme évekre lelassult, az amúgy is súlyos problémák megoldása pedig még nehezebb lett.⁷² A tagok mindenesetre megpróbálták ott folytatni a munkát, ahol a felbolydult közállapotok miatt abba kellett hagyniuk: az 1850. június 10-i összes ülés hivatalosan is jóváhagyta Repiczky alkönyvtárnoki kinevezését, egyik első feladatául a Teleki-könyvtár helyrajzi katalógusának elkészítését jelölve ki.⁷³ A munka Toldy tudósítása szerint már előrehaladott állapotban volt, és kevesebb mint két hét múlva, június 22-én már arról tájékoztathatta az Akadémiát, hogy

70 F. CSANAK 1959, i. m., 28–29.

71 MÁZI Béla, ROZSONDAI Marianne, *Kiállítási kalauz = A Magyar Tudományos Akadémia és az 1848/49-es forradalom és szabadságharc*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1998, 16–17.

72 F. CSANAK 1959, i. m., 29.

73 MTAKK *Összes ülési jegyzőkönyvek*, 1850. június 10.

a szóban forgó „alapcímár” rendelkezésre áll.⁷⁴ A dokumentum tulajdonképpen az alapító okiratban előírt külön katalógus kéziratot változtatónak tekinthető, ki-nyomtatása esetén tehát ez a pont is teljesült volna. A lista kiadására azonban nem került sor, sőt mára Repiczky katalógusa is elveszett, noha ez volt a valaha elkészült legteljesebb lista az alapító állományról, bár nem tartalmazta a teológiai könyvállományt, amely továbbra is Telekinél volt.

Ugyanezen a gyűlésen egy további fontos esemény is történt: Teleki József felajánlotta ősnymotványokból és aldinákból álló értékes, mintegy hatszáz tételt tartalmazó könyvgyűjteményét a könyvtár javára; ezek jelentős részét a bécsi Bibliotheca Palatinalis aukcióján vásárolt duplumok tették ki.⁷⁵ A Teleki-bélyegző természetesen ezekbe a példányokba is bekerült, külön katalógus vagy egyéb segédlet viszont nem készült róluk, így tulajdonképpen beolvadtak az alapító állományba, csak a bécsi könyveket lehet azonosítani jellegzetes kötésük miatt.

Szintén ugyanezen a kisgyűlésen Szilasy János könyvtáros választása érdekében fordult Telekihez, amit Toldy is támogatott, mert a személyi állomány csökkenése és a könyvek egyre növekvő száma következtében megszorozott feladatok halaszthatatlanná tették egy hivatalos főkönyvtárnok kinevezését.⁷⁶ Az elnök azonnali választ még most sem adott, de az egy év múlva tartott összes ülésben már felolvasták Szirákon kelt levelét, „melyben testvérei nevében is jelenti az Akadémiának, hogy országosan megerősített alapítványuk alapján s a társaságnak még 1846. december 15-i ajánlása következtében a 300 forint fizetéssel járó könyvtárnokságra Hunfalvy Pál I. tagot nevezték ki.”⁷⁷ A gróf döntése nem érhetett senkit sem meglepetésként, mivel Hunfalvy neve már az előző évtizedben felmerült mint lehetséges könyvtárnok, sőt meglehetősen határozott biztatást kapott a kinevezését illetően,⁷⁸ de az ügy a ’48-as események és a szabadságharc bukása után beállt helyzet miatt egészen mostanáig késedelmet szenvedett.⁷⁹ Hunfalvy, mint

74 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1850. június 22.

75 *Uo.*

76 *Uo.* Toldy a következő szavakkal jellemezte az állapotokat: „...a buzgó és szorgalmas al-könyvtárnok [Repiczky] egy szekrény híján teljesen befejezte ugyan már a Teleki-könyvtár alapcímárát, de mind a ma bejelentett új és több ezer kötetre menő szaporodások alapcímártározása, mind a még feldolgozatlan kéziratár, de végre a most munkába veendő kielejtezés, eladások és árverések tekintetéből a könyvtárnoki hely betöltése multhatatlan.”

77 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1851. június 30.

78 A Toldyhoz írt egyik levele legalábbis erre utal (MTAKK Kéziratár, M. irod. lev. 4r 70).

79 FRÁTER 1989, i. m., 26–29.

újonnan kinevezett főkönyvtárnok, 1851. július 6-án tette le a hivatali esküt,⁸⁰ és azonnal elkezdte könyvtárosi munkáját. (7. kép) Az első időszak nyilvánvalóan a tájékozódással telt el, de miután Repiczkyt más feladattal bízta meg az Akadémia, és egyre súlyosbodott egészségi állapota miatt is, lassan minden munka Hunfalvyra hárult.⁸¹

Ugyanebben az évben született egy másik, a Teleki-gyűjteményt érintő döntés is: mivel a könyvtár különféle hagyatékokból és adományokból összegyűlt állományába természetesen sok duplum került, az Akadémia vezetősége elhatározta, hogy ezeket csere útján értékesíti, hogy a felesleges példányok helyett más, szükségesebb műveket lehessen szerezni. Azonban az alapító okirat még 1826-ban úgy rendelkezett, hogy a Telekiek által felajánlott könyveket nem szabad elidegeníteni, ezért 1845-ben, amikor először felmerült a kérdés, ki is hagyták azokat a cserére vonatkozó rendelkezésekből.⁸² 1851-ben viszont az elnök hozzájárult az alapító állományba tartozó duplumok elcseréléséhez is, de azzal a feltétellel, hogy intézkedés előtt minden esetben kikéri a családtagok jóváhagyását.⁸³ Arra vonatkozóan viszont nem maradt fenn forrás, hogy ilyen jóváhagyásra bármikor is ténylegesen sor került volna, bár ma már több magyarországi, sőt külföldi könyvtárban is találhatóak Teleki-peccsével és „Duplum venditum” felirátú bélyegzővel ellátott könyvek.

Teleki Józsefnek köszönhető újabb gyarapodást jelentett 1852-ben, 1853-ban és 1854-ben az elnök monumentális történettudományi munkájának, a *Hunyadiak kora Magyarországon* című sorozatnak a megjelenése. A korszak teljes, átfogó bemutatását célzó művek közül a szerző életében az 1–4. és a 10. rész jelent meg,⁸⁴ nagy sikert aratva szakmai és olvasói körökben.⁸⁵ Amellett, hogy Teleki felhasználásra is adományozott művéből a könyvtárnak köteteket, kereken ezer példányt azzal a kikötéssel ajánlott fel az Akadémiának, hogy az eladásukból befolyó összeget tőkésíteni kell, a kamatok egyhatodát visszaforgatni a tőkébe, a maradék ötha-

80 Ennek mintáját lásd MTAKK, K 801 2/1851.

81 FRÁTER 1989, i. m., 29–30.

82 MTAKK *Igazgatótanácsi jegyzőkönyvek*, 1845. június 9.

83 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1851. június 30.

84 A sorozat többi darabját már a gróf halála után, az ő jegyzetei alapján, de további kutatással bővítve Szabó Károly, később pedig Csánki Dezső gondozásában adták ki. Lásd MÁZI Béla, *Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. I–XII kötet*, <http://teleki.mtak.hu/4.htm> (2019-07-27)

85 A kortársak véleményére vonatkozóan lásd pl. *Budapesti Hírlap* 1(1853), 3, 5, 101, 106. szám; KÖVÁRY László, *Száz történelmi rege*, Kolozsvár, Stein, 1857, 90; FLEGLER Sándor, *A magyar történetírás történelme*, Budapest, Franklin-Társulat, 1877, 242.

totod pedig felerészben a történettudományi kutatások támogatására, felerészben a könyvtár állományának gyarapítására felhasználni, a legfontosabb könyvszükségletek kielégítését tartva elsődleges szempontnak.⁸⁶ Az így megvásárolt kötetekbe az elnök személyes vásárlásaihoz és ajándékaihoz hasonlóan bekerült a Teleki-bélyegző, de magukba a Teleki által írt Hunyadi-könyvekbe – legalábbis azok ma meglévő példányaiba – nem. 1853-ban a család két további tagja, Teleki Ádám (József bátyja) és Teleki Domokos (1810–1876; József hasonnevű nagybátyjának fia, maga is akadémikus) szintén adományozott könyveket az Akadémiának, de a bélyegző hiánya alapján úgy gondoljuk, hogy ezeket nem sorolták a Teleki-állományba.⁸⁷

Teleki József elnök 1855 februárjában meghalt. Elhunytát mind az Akadémia, mind a könyvtár súlyos veszteségként élte meg, hiszen az előbbinek első elnöke, az utóbbinak alapítója és legfőbb pártfogója távozott. A gróf azonban halálában sem feledkezett meg egyik intézményről sem, komoly adományokban részesítette őket végrendeletében. Mindenekelőtt a könyvtárra hagyta a Pesten, Szirákon és Pomázon található saját könyveit, amelyek önmagukban is több ezer kötetnyi állományt tettek ki. Egyéb javadalmaiból huszonnégyezer forintot különített el, amelyet tőkésíttetni rendelt, és a kamatait részben a könyvtárnoki fizetés emelésére, részben az Akadémiai Könyvtár gyarapítására kellett fordítani.⁸⁸

Ugyanebben az évben március végén elhunyt Repiczky János alkönyvtárnok is,⁸⁹ és Hunfalvy Pál magára maradt a könyvtári munkákkal. Valószínűleg a személyzetrel kapcsolatban adódó nehézségek is közrejátszottak abban, hogy az elhunyt elnök hagyatékát csak a következő év augusztusában tudták beszállítani Szirákról a Trattner–Károlyi-házba. A mennyiség tizenhat ládat tett ki, ebből azonban kilenc nem Teleki József saját könyveit tartalmazta, hanem az alapító állomány teológia szakba tartozó kiadványait, amelyek számára 1844-ben nem volt hely.⁹⁰ Így ekkor összesen tizenhárom–tizennégyezer kötettel gyarapodott az Akadémiai Könyvtár állománya, amelyek elhelyezése és feldolgozása komoly feladat elé állította a könyvtárnokot. Az új elnök, Dessewffy Emil Toldy Ferencnek

86 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1852. április 5., 1853. január 24. és május 23.; 1854. március 9.; 1855. március 5.; 1856. október 27. Az utóbbi kettő már Teleki József halála után jelent meg.

87 *Uo.*, 1853. április 25. Lásd még e kötetben *A Teleki család és a könyvek* című tanulmányt.

88 RAL 40 / 1856. A teljes szöveget lásd a Függelékben.

89 FRÁTER 1989, i. m., 128.

90 MTAK Kézirattár, K 801 1/1856.

írt levelében 1856. augusztus 21-én arról tájékoztatta a titoknokot, hogy az újonnan beérkezett anyag az Akadémia üléstermében és más szobáiban felhalmozva áll, s még a nyári akadémiai szünetben szeretné ezeket szakonként szétválasztani és felállítani, amire azonban a könyvtárnok maga elégtelen. Ezért mellé rendelte Podhorszky Lajost, akit az Akadémia még 1855-ben Repiczky János helyébe ajánlott.⁹¹ Ő valójában már dolgozott is a könyvtárban mint havidíjas, kinevezése azonban halasztódott.

A fennmaradt akadémiai források a hagyaték feldolgozására vonatkozóan nem közölnek további információkat, Teleki fent említett végakarata viszont arra utasította a könyvtárat, hogy a könyveket „megtartsa s a családom által alapított könyttárral egyesítse s az ez iránt fennálló rendelkezések szerint kezelje.” A könyveket tehát a már ott lévő Teleki-gyűjteménybe kellett szakok szerint beolvasztani, lebélyegezve őket. Hogy a feladatot Podhorszky-nak sikerült-e a kívánt időpontig végrehajtania, nem tudjuk, de az valószínű, hogy a teológiai könyveket, ha fel is dolgozták, jelentős részben nem bélyegezték le.⁹² Mindenesetre kijelenthető, hogy 1856-ra immár a Telekiek által felajánlott teljes könyvállomány az Akadémia birtokába került.

Beköltözés az Akadémia palotájába – a Teleki-gyűjtemény önállóságának megszűnése (1863–1865)

Az 1850-es évek végén a magyarországi közállapotokban bekövetkezett változásoknak köszönhetően az Akadémia a figyelem középpontjába került: addig soha nem látott mértékű gyűjtés indult az intézmény javára annak érdekében, hogy a tudós társaság – természetesen a könyvtárral együtt – önálló épületbe költözhessen. A tervek rövidesen realizálódtak, és 1862 tavaszán Szkalnitzky Antal és Ybl Miklós irányítása alatt elindulhatott az építkezés.⁹³

91 RAL 74/1856. Dessewffy akadémiai elnök levelét, amelyet Toldynak küldött, lásd a Függelékben.

92 Erre vonatkozóan lásd az állomány jelenlegi állapotának feltárására vonatkozó fejezetet.

93 A palota építésére vonatkozóan lásd pl. KEMÉNY Mária, *A Magyar Tudományos Akadémia palotája*, Budapest, Osiris, 2015; SISA József, *A Magyar Tudományos Akadémia: Séta a székházban*, Budapest, Corvina, 2015; *Épület-, intézmény- és gyűjteménytörténet: 150 éves az Akadémia székháza*, szerk. BICSKEI Éva, UGRY Bálint, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018.

Az események kedvező lehetőséget teremtettek Hunfalvy számára, hogy megfelelő keretek között alakíthassa ki a könyvtárat az új épületben, amelyben kellő tér állt rendelkezésre a felszaporodott gyűjtemény számára, és a köteteket egy új, áttekinthető rend szerint helyezhették el. Az Akadémiai Könyvtár ugyanis nemcsak a megfelelő helyiség hiánya miatt nem tudta teljesen ellátni feladatát, betölteni hivatását, hanem azért sem, mert 1863-ban, a palota építésének időszakában már az addig kialakult raktározási rendszere és könyvkezelése sem bizonyult kielégítőnek. Ekkorra már égetően sürgős feladattá vált, hogy a könyvtár egyre gyarapodó állományát a fejlődő magyar tudományos élet célkitűzéseinek alátámasztására, korszerű módon helyezték el és tegyék használhatóvá a nagyközönség számára is. Szükség volt egy olyan egységes raktározási, állományfeltárási rendszer kidolgozására, amelynek alapján a keresett könyvet könnyen, gyorsan elő lehetett adni, és amely által a szorosan vett könyvtári munkák is ésszerűbbé, szervezettebbé, hatékonyabbá válhattak.⁹⁴

Az új rendszer kidolgozása olyan kérdéseket is felvetett, amelyek közelről érintették a Teleki-állományt. A tervek elkészítésére az Akadémia Igazgató Tanácsa által 1862 végén vagy 1863 elején kiküldött bizottság (tagjai: Hunfalvy Pál főkönyvtárnok és Budenz József alkönyvtárnok, valamint Toldy Ferenc, Mátray Gábor és Nagy Iván) ugyanis elsődleges szempontként vetette fel annak az eldöntését, hogy továbbra is külön akarják-e tartani a Teleki-gyűjteményt az állomány többi részétől. A bizottság úgy látta, hogy ha ezután is külön kell kezelni a Teleki-féle és a szorosan vett akadémiai könyvtárrészt, ezt csak úgy lehet megvalósítani, ha egy-egy könyvtárrészben legalább 25 fő- és 50 alszakot alkotnak, ami együttesen 50 fő- és 100 alszakot jelentett volna. A bizottság a maga részéről elvetette a két külön könyvtárrész gondolatát, és azt javasolta, hogy a palotában a könyvtár felállítása egységes szakrendszer alapján történjék. Az alapítólevél szándékát figyelembe véve azonban hozzátették: „De hogy az alapítók nemes ajándéka mindenkor kimutatható legyen, és hogy az idetartozó állományt, ha szükséges, az utókor is mindig regisztrálhassa, el kell határozni, hogy azokba a könyvekbe, amelyek a jövőben a Teleki család alapítványa kapcsán kerülnek a könyvtár állományába ezentúl is, mint eddig, a már említett kettős bélyegzőt nyomják; és a lajstromokban [katalógusokban] is jelöljék meg, hogy ezek a könyvek a Teleki-osztályba valók; a majd kinyomtatandó katalógusban a Teleki-könyvek címei külön is, és együtt is szerepeljenek.”⁹⁵ A bizottságtól indult ki az a javaslat is, hogy a könyvtár bejáratánál,

94 FRÁTER 1965, i. m., 3.

95 RAL 1322/1869.

illő helyen egy felirattal ellátott márványtábla hirdesse az utókor számára a Teleki család nagylelkű könyvtáralapítását.⁹⁶

Az Akadémia Igazgató Tanácsa helybenhagyta a szakrendi javaslatot, de mielőtt véglegesen határozatba foglalta volna, szükségesnek látta, hogy a Teleki család élő tagjainak véleményét és beleegyezését kérje a két állományrész egyesítésére, illetőleg a Teleki-állománynak a javasolt módon való kezelésére vonatkozólag. Az Akadémia megkeresésére gróf Teleki Sándor (1829–1875), Teleki József akadémiai elnök unokaöccse, 1863. június 4-én kelt válaszában a maga és öccse nevében a következőképpen nyilatkozott:⁹⁷

„Sokkal jobban ismerem az elhunyt alapítók, de különösen nagybátyám Gf Teleki József az academia éránti érzelmeit, mintsem hogy legkissebb észrevételt tegyek azon javaslat ellen, melyet a Könyvtárt illetőleg a Teleki féle könyvtárnak az épülő palotában leendő szakrendszeres felosztása tárgyában, a tek. academia kebeléből kinevezett bizottság az academiának előterjesztett.

Amit tehát ezen küldöttség a Teleki Könyvtár mikénti elhelyezése 's osztályozása éránt javasolt, én azt öcsém nevében is egész terjedelemben elfogadtam mert tiszta meggyőződésemet ezt, miszerint az alapítók a könyvtár minél nagyobb mértékben lehető hasznavehetőségét, még pedig a Magyar Academia minél kevesebb kiadási igénybe vétele mellett, viselék főleg szemük előtt, amidőn adományukat az Acedemiának törvényszerűleg felajánlották.

Minél fogva tisztelettel kérem fel Méltóságodat, miszerint a javasolt mód szerint méltóztatnák az eldődeim által alapított könyvtárt egy épülő palotában elhelyeztetni.”

A család jóváhagyó döntése folytán egy több mint húsz éves terv realizálódott, hiszen már az 1838-as átvételi javaslat felvetette a beolvasztást, amihez Teleki József jóváhagyását is sikerült megnyerni; a szakmai szempontok tehát háttérbe szorították az alapítólevél kegyeleti szándékait, bár a bélyegző használatára és a lajstromokra vonatkozó kitétel továbbra is biztosította volna a Teleki-állomány kiemelt státuszát.

96 FRÁTER 1965, i. m., 3–5.

97 RAL 240/1863. A levél teljes szövegét lásd a Függelékben.

A gondos előkészületek és tervezés ellenére a költözés kissé kapkodva folyt le, mivel a Trattner–Károlyi-házra vonatkozó bérleti szerződés 1865. március 31-én lejárt, de a palota épülete erre az időpontra még nem állt teljesen készen. A könyvtár dunaparti helyiségei, a palota földszintjének délnyugati szárnyában lévő olvasóterem és a raktár például a beköltözés idején még nem készült el. Így az Akadémiának a között kellett választania, hogy vagy egy évvel ismét meghosszabbítja a bérleti szerződést – ami tetemes fölösleges kiadást jelentett volna, hiszen a palota a belső munkálatok kisebb részének kivételével már teljesen készen állt –, vagy a hiányok ellenére beköltözik a palotába. Az intézmény az utóbbi megoldást választotta.⁹⁸

A legfontosabb előkészületek megtétele után a könyvtár átköltöztetését a szükséghelyzet ellenére viszonylag rendben, mintegy tíz nap alatt sikerült lebonyolítani 1865. március végén, április elején. Nem sokkal később befejeződött a helyiségek építése is. (8. kép) Májustól kezdődött a könyvek felállítása az új szakrend szerint: a rendelkezésre álló kb. 1820 méternyi polcférőhelyeken az előre elkészített terv alapján kijelölték az egyes szakok helyeit, összesen 23 szakot, míg a 24. rész a Kézirattár számára külön rendszert alkotott. A fő- és alszakok neveit, rövidített alakban vastag kartonpapírra írták (pl. Klassz. fil., Jogtud. Ált., M. Tört. stb.), majd a kijelölt raktári részekben a vonatkozó polcokra erősítették. Minden könyvet egyenként kézbevettek, az új szakrendszer alapján meghatározták hovatartozását, és így helyezték a könyvvállványokra, figyelembe véve a könyv formátumát is. Három nagyságrendet különböztettek meg: octavo (nyolcadrét), quarto (negyedrét), folio (ívrét). A szakok szerinti szétosztást és a felállítást egy év alatt, 1866 közepére befejezték, az akkori könyvállomány jelentős része ma is így van elrendezve. A következő munkafázist az jelentette, hogy a polcokon levő könyvekbe beírták a szakjelzetet, ugyanazokat a rövidített fő- és alszaki jelzeteket, amelyeket a polcokra is felerősítettek, a formátum jelét és a könyv szakbeli sorszámozását minden nagyságrenden belül újrakezdve. A jelzeteket kis négyzet alakú vignettákra is ráírták és a könyvekre ragasztották; ezek a címkék a legtöbb darabon ma is rajta vannak, még ha azóta ki is kerültek a szakjelzetes állományrészről. Ezután a könyvek naplózása következett a felállítás rendjében. A könyvek sorszámozását, szerzőjét, címét, valamint a megjelenés helyét, évét, a kiadás számát, az úgynevezett inventáriumokba (helyrajzi napló) vezették be. A munkafolyamat utolsó állomásaként az alfabetikus cédulakatalógus készült, amikor ismét kézbevettek minden egyes könyvet.⁹⁹

98 FRÁTER 1965, i. m., 10.

99 Uo., 10–12.

A felsorolt gondos intézkedések mellett különösnek mondható, hogy az inventáriumok készítésénél a Teleki-könyvtárba tartozó könyvek címei mellett nem jelölték meg, hogy azok a Teleki-osztályba valók, ráadásul az elkészült katalógusok kinyomtatása is elmaradt.¹⁰⁰ A bizottság két évvel korábban benyújtott tervezetének azon része tehát, amely biztosítékot tartalmazott az alapító állomány kiemelt kezelésére, és amelynek köszönhetően a család jóváhagyását is sikerült megnyerni, végül nem valósult meg. Az okokat illetően csak találgatni lehet: alkalmasint terveztek egy külön Teleki-katalógust, amit idő vagy pénz hiányában végül nem tudtak elkészíteni, esetleg úgy vélték, hogy a bélyegző már önmagában is elég a kötetek megjelölésére. Ez utóbbi indoklásnak ellentmond, hogy 1863-at követően nem használták a bélyegzőt, noha a Teleki József által tett alapítványok jóvoltából továbbra is érkeztek be olyan kötetek, amelyek esetén erre szükség lett volna. Akármi is volt az ok, kijelenthető, hogy az alapítólevélben foglalt minden olyan pontot, amely a Teleki család által felajánlott gyűjtemény kezelésére vonatkozott, az 1860-as évek második felére megszegték: a könyveket szétosztották a szakrend szerint felállított állományban, külön katalógust nem készítettek róluk sem kézirat formában, sem nyomtatásban, végül pedig a Teleki-bélyegző használatával is felhagytak. Ezáltal az alapító állomány tulajdonképpeni története véget ért, mivel darabjai külön azonosítás nélkül szétszóródtak, így semmilyen specifikusan rájuk vonatkozó rendelkezést nem lehetett megfogalmazni.

A gyűjtemény mostoha sorsa ellenére az alapítást és az alapító személyét továbbra is tiszteletben tartották. 1866-ban az ismert szobrász, a palota belső terének díszítésében egyébként is részt vevő Marschalkó János, Teleki-címmel díszített márvány emléktáblát készített, amelynek aranyozott felirata beszámol a család által tett nagylelkű felajánlásról.¹⁰¹ A tárgyat természetesen a könyvtárban helyezték el, ahogyan az 1842-ben elkészített Teleki-szobrot is áthozták a palotába, az olvasóterem főfolyosójának végén állítva fel. Ma mindkettő a könyvtár Arany János utcai bejáratánál található.

Az utolsó olyan kár, amely a könyvtári adminisztratív munka következtében sújtotta a Teleki-állományt, a 19. század végén következett be Heller Ágost főkönyvtárnoksága alatt. 1898. február 3-án a Könyvtári Bizottság a következő határozatot fogalmazta meg:¹⁰² „A könyvtárban több példányban meglevő könyvek,

100 Uo., 11.

101 Soós Gyula, *A Lánchíd oroszlánszobrainak mestere*, Művészettörténeti Értesítő 9 (1960), 123–127; ott 125–126.

102 RAL 68/1898.

melyek a könyvtárba beosztottak mellett, mint kettős vagy többszörös példányok fennmaradnak, a mennyiben megtartásukat fontosságuk vagy gyakori használatauk, vagy alapítványi rendelkezés nem indokolja, eladás útján a könyvtár javára értékesíttessenek. Erre a célra az akadémia tagjainak, továbbá az érdekelt közintézeteknek három havi idő tartatik ki, mely alatt a kívánt könyveket mérsékelt áron meg szerezhetik. Ezen időn túl a fennmaradt többszörös példányok antiquarius-könyvkereskedő útján értékesítendőek.” A számos helyről érkező adományok, illetve a könyvtári állomány rendszerezésének hosszan elhúzódó, többszöri költözéssel bonyolított folyamata bizonyára sok többletpéldányt eredményezett, a bizottság részéről tehát indokolt volt a döntés, hogy – lehetőleg haszonnal – megszabaduljanak tőlük, de ezzel súlyos veszteségeket okoztak a Teleki-gyűjteménynek, amelyben már eleve akadtak többletpéldányok, a könyvtár többi részét is figyelembe véve pedig kifejezetten nagy számban lehettek ilyenek. Elméletileg valamiféle védelmet jelentett számukra a fenti határozat azon kitétele, miszerint csak akkor adhatók el, ha „megtartásukat ... alapítványi rendelkezés nem indokolja”, de a duplumok elcserélését és eladását már 1851-ben engedélyezte Teleki József,¹⁰³ így a könyvtár dolgozói a század végén valószínűleg nem érezték szükségét a családdal való további konzultációnak, különösen a szabad rendelkezésű állományba történt beolvasztás után. A selejtezés egyetlen szempontja így a nyomtatvány teljessége és fizikai állapota lett, ami az alapító állomány jó részének immár országos szintű szétszóródásához vezetett.

Végül meg kell emlékezni olyan károkról is, amelyek a könyvtár kezelőitől függetlenül, illetve akaratok ellenére sújtották az állományt. Mindenekelőtt a háborúk jelentettek nagy veszélyforrást, hiszen a főváros az Akadémia alapítása után többször is ki volt téve katonai támadásnak. 1849-ben, ahogy már szó volt róla, találat érte a Trattner–Károlyi-házat, de a könyvállomány veszteségek nélkül átvészelte az időszakot. A II. világháború sokkal nagyobb pusztítással járt Budapesten, az ostrom alkalmából súlyos rombolás és kár keletkezett a könyvtár helyiségében, és veszteségek érték az állományt is, de a legértékesebb anyagok elrejtését a főkönyvtárnak irányításával sikerült befejezni, mielőtt a hadszíntér elérte volna a várost.¹⁰⁴

Az 1920-as évek első felében viszont kifejezetten a könyvtárat, annak is a legértékesebb részét érte érzékeny veszteség. Egy tanárként dolgozó fiatal történettudós hosszú időn keresztül üzletszerűen fosztogatta az általa látogatott köz-

¹⁰³ MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1851. június 30. (lásd feljebb).

¹⁰⁴ FRÁTER 1989, *i. m.*, 46.

gyűjteményeket, különös tekintettel azok legértékesebb darabjaira, az ősnymtatványokra. Végül éppen az Akadémiai Könyvtárból ellopott kötetek kapcsán lepleződött le, 1924-ben ugyanis egy antikvárius észrevette, hogy az említett történész által megvételre ajánlott könyvek átfedést mutatnak az Akadémiai Könyvtár ősnymtatvány-katalógusának egy összefüggő részével. A megindult nyomozás sikeresen azonosította az elkövetőt és fényt derített tevékenységére is, megállapítva, hogy a könyvtár dolgozói – elvileg – nem voltak bűnrészesek, a tolvaj csak az olvasószolgálati rendszer hibáit használta ki. A folyamatos lopásoknak így sikerült véget vetni, de addigra már számos értékes kiadvány új gazdára talált, akiktől mint jóhiszemű vevőktől csak a vételár költségének megtérítésével lehetett volna visszaszerezni az eltulajdonított köteteket, erre viszont a korabeli pénzhiányos állapotok miatt az Akadémia nem is gondolhatott. Pedig a legnagyobb értékű veszteséget éppen a Teleki-állomány egyik darabja jelentette: egy kifestett, pergamenre nyomtatott óraskönyvről van szó, amelyet az elnök maga vásárolt meg a gyűjtemény számára, és amely a lopást követően a hágai könyvtár birtokába került.¹⁰⁵

Az Akadémiai Könyvtár újabb részei, az alapító állomány szétszóródása

Célszerű röviden áttekinteni azokat az adminisztratív intézkedéseket is, amelyek a könyvtári állomány további felosztásához, különgyűjtemények és újabb részlegek létrejöttéhez vezettek. Ezek az események ugyanis a legtöbbször érintették az egykori alapító állomány darabjait, hiszen ma csaknem minden ilyen részlegben találhatóak onnan való példányok.

A könyvtár első különgyűjteménye az 1861-ben Römer Flóris vezetése alatt megalakult Kézirattár volt. Az ősnymtatványok mellett kezdettől fogva ide tartozott a régi magyar könyvek gyűjteménye is. A Régi Könyvek Gyűjteménye önálló csoportként, de a Kézirattárral közös szervezeti egységben 1954-ben jött létre, ugyanekkor kezdődött el az 1800 előtti külföldi és az 1850 előtti magyar könyvek kiemelése és a gyűjteménybe való áthelyezése a nagyraktári állományból.¹⁰⁶

Bár többször is szorgalmazták, végül csak 1949-ben jött létre a második különgyűjtemény, a Keleti Gyűjtemény. Ebben kiemelkedő szerepe volt Ligeti Lajos (1902–1987) akadémikusnak, az MTA orientalista alelnökének. 1951-ben

¹⁰⁵ CSAPODI 1967, *i. m.*, 14–15.

¹⁰⁶ A különgyűjtemény történetéről lásd RITOÓKNÉ 1977, *i. m.*, 14–24.

nyílt meg az Akadémia palotájának földszintjén a Keleti Gyűjtemény, amely ettől kezdve az orientalisztika alapkönyvtára Magyarországon. Megformálása, beleértve az olvasóterem keleties hangulatú kialakítását is, elsődlegesen Rásonyi László turkológus érdeme, aki 1951–1961 között állt a gyűjtemény élén. Ő állította össze az Akadémiai Könyvtár régi szakjaiból az orientalisztika tárgykörébe tartozó anyagot. Ily módon a modern könyvek mellett a gyűjteménybe kerültek azok az antikvák és 17–18. századi régi könyvek is, amelyek keleti témájúak, illetve nyelvűek. Természetesen Teleki-könyvek is vannak közöttük, de az átsorolásnál nem fordítottak külön figyelmet rájuk, így a Keleti Gyűjteményen belül is szétszórtan található meg az alapító állomány darabjai.¹⁰⁷

Szintén az 1940–50-es évek fordulóján döntöttek az Akadémia irányítói a könyvtár szakrendjének átszervezéséről, amely folyószám szerinti raktározást és decimális rendszerű szakozást jelentett. Az újonnan beszerzett kiadványokat már eszerint állították fel, illetve a régi szakrendben felállított állományrészből is emeltek át ide köteteket, köztük Teleki-könyveket.¹⁰⁸

A sokasodó feladatok, a nagy ütemben gyarapodó állomány az átszervezés után elhelyezési gondokat vetett fel. Először magában az Akadémia épületében, illetve a hozzá csatlakozó bérházban vettek igénybe új helyiségeket (9. kép), majd az állomány ritkábban használt részeit az épületen kívülre, a fővárosban bérelt raktárakba szállították át.

A székházon kívüli első raktárat 1954-ben létesítették, utána folyamatosan újabbakat vásároltak vagy vettek bérbe.¹⁰⁹ A legfontosabb ilyen külső raktárhelyiségek az Újpesti rakparton, az Ecseri úton, a Róbert Károly körúton és rákoshegyi zsinagóga mellett voltak. A higiéniai és egyéb kedvezőtlen körülmények miatt azonban ezeken a helyeken szinte folyamatos problémákkal küzdöttek a könyvtár dolgozói, a biztonságos tárolást sem sikerült megoldani. Az 1865-ben beszállított, régi szakjelzetes könyvek ekkor még nagyrészt bent maradtak a könyvtár Arany János utcai épületében, de voltak olyan állományrészek, amelyeket kiszállítottak. A különgyűjtemények anyaga, tehát a Régi Nyomtatványok Tárához tartozó

107 A különgyűjtemény történetéről lásd *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára – Keleti Gyűjtemény*, szerk. APOR Éva, Budapest, MTA Könyvtára, 1997.

108 FRÁTER 1989, i. m., 50.

109 *A MTAK munkatervei, beszámoló, éves jelentései 1982–83*, 12.

ősnymtatványok, antikvák és régi magyar könyvek, valamint a Keleti Gyűjtemény könyvei az adott osztályok tárolóhelyiségeibe kerültek át, de sokáig itt is helyhiánnyal küzdöttek.¹¹⁰

Az épületen kívül tárolt állományrészeket végül sikerült egy helyre gyűjteni megfelelő raktározási körülmények biztosítása mellett: a könyvtár a törökbálinti Depó Raktárváros egyik – azóta is folyamatosan bővített – épületét vette birtokba. Az ezzel kapcsolatos tárgyalások már 1972-ben elkezdődtek,¹¹¹ az épület kialakítása és berendezése azonban tíz évig elhúzódott, és csak 1983-ban szállították oda az anyagokat. A költözködés kisebb-nagyobb megszakításokkal februártól augusztusig tartott. A törökbálinti raktárban kaptak helyet az eddig is külső raktárban tárolt régi szakok, az Akadémia saját kiadványaiból összeállított, megtartásra kiválogatott ún. „új akadémiai tartalék” és „rég akadémiai tartalék”, valamint az összes feldolgozatlan anyag (a Nemzeti Kaszinó, KEO,¹¹² Zolnai¹¹³); a székház raktáraiból a folyóiratok nagy része, a kéziratári disszertációk és a levéltári iratok egy része. Az átszállítás befejezésekor összesen mintegy 330 000 kötetre rúgott az itteni állomány.¹¹⁴ Az ezt követő években folyamatosan zajlott a maradék régi szakos állomány, illetve az elszórtan Teleki-könyveket is tartalmazó számjelzetes egységek (100.000-es, 200.000-es, 800.000-es és 900.000-es jelzetű könyvek) kiszállítása olyan ütemben, ahogy a benti raktárak telítődtek a friss kiadványok felhalmozódása következtében.¹¹⁵ A szakjelzetes részhez a mozgatáson kívül alapvetően nem nyúltak hozzá, meghagyták a könyveket az eredeti sorrendjükben, csak magukat a szakokat helyezték át több alkalommal a raktár más-más részeire;

110 A raktározási problémákról és a velük kapcsolatos intézkedésekről lásd *A MTAK munkatervei, beszámoló, éves jelentései 1960*, 9–10; 1969, V; 1974, 16; 1975, 12; 1981–82, 14. Az erre vonatkozó források összegyűjtéséért és készséges szóbeli segítségükért szíves köszönet illeti az Akadémiai Levéltár dolgozóit, Hay Dianát és Zsidi Bernátot.

111 *A MTAK munkatervei, beszámoló, éves jelentései 1982–83*, 12.

112 Könyvelosztó Osztály: feladata a kommunista hatalomátvétel után nemzeti tulajdonba került, kallódó, illetőleg a többi könyvtárról átvett duplum könyvanyag gondozása, feldolgozása, elosztása volt. Kezdetben a Népkönyvtári Központhoz, majd 1954-től az Országos Széchényi Könyvtárhoz tartozott. 1973-tól Fölőpéldány Központnak nevezték. Vö. V. WALDAPFEL Eszter, *Az Országos Széchényi Könyvtár a felszabadulás óta (1945/1957) = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957*, Budapest, OSZK, 1958, 7–75, ott 30–31; SOMKUTI Gabriella, *Az Országos Széchényi Könyvtár 1973. évi működése = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1973*, Budapest, OSZK, 1976, ott 20 és 22.

113 ZOLNAI Béla (1890–1969) irodalomtörténész könyvgyűjtője.

114 *A MTAK munkatervei, beszámoló, éves jelentései 1983–84*, 16–17.

115 *A MTAK munkatervei, beszámoló, éves jelentései 1984–99* (a Raktározás címszó alatt).

végül 2017-ben újra fizikailag egybefüggő állománnyá alakították őket, de nem a Hunfalvyék által megállapított szaksorrendben, hanem a szakok neve alapján alfabetikusan.

A külső raktárak használata – még optimális tárolási körülmények esetén is – megnehezítette a könyvekhez való hozzáférést, így igazi megoldást csak egy önálló épület hozhatott. Több éves előkészítő munka után az MTA Elnökségének 83/1965. számú határozata mondta ki, hogy az akadémiai intézetfejlesztési terv keretében meg kell valósítani a könyvtár új székházának felépítését. Az új könyvtárárpület megalkotását két ötéves tervidőszakra tervezték. 1968–1970-ben indult volna meg a kivitelezés, és a IV. ötéves terv első éveiben, 1970–1972-ben fejeződött volna be. Helyszínül a volt Lloyd-palota helyét, a Roosevelti tér (ma Széchenyi István tér) – Dorottya utca – Apáczai Csere János utca által határolt telket jelölték ki, nagyjából 4000 m² alapterületen. Az építőipari árak emelkedése és egyéb tényezők azonban oda vezettek, hogy a tervet 1969-ben megvalósíthatatlannak ítélték, és hosszú időre lekerült a napirendről.¹¹⁶ Csak nagyjából húsz év múlva sikerült realizálni a szándékot: az 1863–64-ben épült Arany János utca 1. szám alatti volt akadémiai bérházat építették át könyvtárrá 1985–88 között. A könyvtár új épülete 1988 novemberében nyílt meg az olvasók előtt, míg a különgyűjtemények továbbra is az Akadémia palotájában maradtak.¹¹⁷ Az új épületben a gyakran használt könyvek és a kézikönyvek az olvasóteremben, a többit a föld alatti szinteken kialakított ún. tömörített raktárakban helyezték el. Ekkor került az Arany János utcai épület bejáratához Teleki József mellszoba és az alapításról megemlékező márványtábla is. A Teleki-könyvek azonban véglegesen szétszóródtak, minden épületbe és minden állományrészbe került belőlük, nyilvántartás pedig nem állt róluk rendelkezésre.

Ha végigtekintünk az Akadémiai Könyvtár vázlatos történetén, megállapítható, hogy az alapító állomány mint különgyűjtemény sorsa meglehetősen mostoha volt. Már a könyvtár birtokába is csak több részletben került, s az utolsónak beérkezett köteteket még szabályosan feldolgozni sem tudták. Gyakorlatilag megszegették az alapító okiratban feltüntetett összes olyan kitétele, amely alapján a gyűjtemény darabjait azonosítani lehetne: katalógus sem nyomtatott, sem kéz-

¹¹⁶ RÓZSA György, *Utóhang az Akadémiai Könyvtár épülettervéhez*, Könyvtáros 22 (1972), 7, 402–403.

¹¹⁷ RÓZSA György, *Új épületben készül az Akadémia Könyvtára történelmének új lapjait írni = Telekiek alapítványa. Az Akadémiai Könyvtár az alapítástól az önálló könyvtárárpületig 1826–1988*, szerk. FEKETE Gézáné, Budapest, MTA Könyvtára, 1989, 19–24, ott 19–21.

iratos formában nem készült, a könyveket viszont szétszóródtak a többi között, ráadásul a Teleki-bélyegzőt sem használták mindegyiken. A szétszóródást csak tovább erősítették a később bekövetkezett változások, az új könyvtári részlegek (Keleti Gyűjtemény, Régi Könyvek Gyűjteménye) megalakulása és az új épületek, tárolóhelyiségek használatba vétele. A szétaprózódást ráadásul fogatkozás is kísérte, ami nemcsak az alapító okirat újabb megszegését jelentette, de sokszor legálisnak sem volt nevezhető.

Az állomány mai helyzete, a rekonstrukció fázisai

A fentiekből következően a Teleki-állomány rekonstruálása, vagyis annak megállapítása, hogy pontosan mely könyvek tartoztak bele, számottevő nehézségekbe ütközik. Mivel a gyűjtemény nincs elkülönítve, a teljes állományt felölelő egyetlen lista (Repiczky alapcíműtára) pedig elveszett, közvetlen azonosítás nem lehetséges. Ennek hiányában két útja volt a rekonstrukciónak: a megmaradt és csak az állomány egyes részeire kiterjedő segédletek áttekintése, valamint a Teleki-bélyegző révén történő azonosítás.

Maguk a segédletek szintén két csoportra oszthatóak: az elsőt a Teleki család által készített kéziratos katalógusok jelentik, amelyeket még akkor állítottak össze, amikor az ő birtokukban volt a könyvtár. A legkorábbi darabok a koronaőr Teleki József (1738–1796) halálát követően nem sokkal készültek, valószínűleg az örökség felosztása miatt; ezek pontos és részletes lajstromok a gróf Pesten tárolt könyveiről, három – egymástól minimálisan eltérő – példányban.¹¹⁸ Rajtuk kívül számos más lista található a Teleki László (1764–1821) alatti állapotokról,¹¹⁹ ezek azonban minden tekintetben nagy különbséget mutatnak. Van köztük reprezentatív katalógus, amely két kötetben, szakok szerinti felosztásban mutatja be a teljes akkori állományt¹²⁰, továbbá olyan lista, amely csak egy-egy részt ír le a téma vagy a fizikai hely alapján, esetleg egy vásárlást örökít meg. A kidolgozottságuk is eltér egymástól: míg az átfogó céllal készült katalógus adatai részletesek és megbízhatóak, addig a kisebbek sok információt pontatlanul vagy egyáltalán nem közölnek, ami különösen a több kiadást megért művek azonosítását teszi nehezzé.

¹¹⁸ MTAK Bibl. 2r 4/1 és 10, 6/3.

¹¹⁹ MTAK Bibl. 2r 3-5, 8, 10 (térképek jegyzéke), 13–14, 17.

¹²⁰ Ez a Bibl. 2r 14-es szám alatt található két kötet, amely kifejezetten reprezentatív szándékkal készült; rövidebb és hiányosabb verziója a Bibl. 2r 13. számú dokumentum.

A segédletek másik típusát a könyvtárban készült különféle listák, katalógusok jelentik. A rekonstrukció szempontjából a legértékesebb természetesen Repiczky elveszett alapcímtára lenne, valamint az 1866-tól vezetett gyarapodási naplók, de az utóbbiak sem tartalmaznak információt arra vonatkozólag, hogy mely újonnan iktatott könyv beérkezése köszönhető a Teleki József által tett valamelyik alapítványnak. A többi, újabb segédlet már a Teleki-bélyegzőt vette alapul. A legtöbb példányt a cédulakatalógusok tartalmazzák, amelyek elméletileg pontosan leírják az adott kötet összes adatát, a gyakorlatban viszont sokszor előfordult a készítésük során, hogy valamiért nem tüntették fel a bélyegző meglétét. Ugyanez a helyzet a részlegek közötti átcsoportosítás során készült gyarapodási naplókval, valamint az elektronikus katalógussal.¹²¹

A legpontosabb azonosítást tehát a közvetlen ellenőrzés jelenti, vagyis az Akadémiai Könyvtár teljes könyvállományának darabról darabra történő áttekintése, amely révén egyértelműen meg lehet állapítani a Teleki-bélyegző meglétét. Mint Toldy 1836-os leveléből kitűnik, a bélyegyet a könyvek első és utolsó oldalán is használták a régi könyvtári pecséttel együtt, így a súlyosan sérült köteteket kivéve könnyen azonosíthatóvá teszik az állomány darabjait. Az eloszlásuk a könyvtár története során végrehajtott adminisztratív változtatásoknak és az állomány többszöri átcsoportosításának, áthelyezésének következtében egyenetlen; ma a könyvtár valamennyi részlegében találhatóak Teleki-bélyegzővel ellátott könyvek, még a legkésőbb felállítottakban is.

A legértékesebb – és ezért legalaposabban feldolgozott – részt éppen a legrégebbi könyvek, vagyis a 15. századi ősnymtatványok alkotják. Ezek közül 409 darab tartozik a Teleki-állományhoz, ami azonban nem feltétlenül egyezik meg az alapítás kori számmal, mert több példány esetében változások történtek, szétbontottak vagy éppen egybefűztek köteteket,¹²² és bár az értékük miatt eladni vagy elcserélni sohasem akarták őket, az említett lopás során is a fő célpontot képezték. Megjegyzendő még, hogy a Telekiek idejében készült kéziratok katalógusok szintén külön tételként szerepeltetik az ősnymtatványokat (incunabula címszó alatt), de akkoriban mást értettek a kifejezés alatt, ide soroltak például 16. századi kiadványokat, nagy értéket képviselő későbbi könyveket, vagy akár egy-egy mű első kiadását.

121 Az arányok érzékeltetése céljából érdemes a legrészletesebben vizsgált állományrész, a Régi Könyvek Gyűjteménye adatait megnézni: itt az elektronikus katalógus mintegy 1600 könyvet szerepeltet, amit a nyomtatott és kézzel írt segédletek 2300-ra egészítenek ki, míg a valóságban több mint 3000 mű viseli a Teleki-bélyegzőt.

122 CSAPODI 1967, i. m., 3.

Szintén külön kezelt résznek számítanak az 1711 előtt megjelent magyar vonatkozású könyvek, amelyeket négy csoportra osztva tárolnak a Régi Könyvek Gyűjteményében; közülük 323-ban található meg a Teleki-bélyegző. A nem magyar vonatkozású 16. századi könyvek, az ún. antikvák állománya nagyjából ugyanennyi, 296 darab Teleki-könyvvel rendelkezik.

Lényegesen nagyobb az általános értelemben vett, semmilyen külön kategóriába nem sorolt (és a katalógusokban 500.000-es számokkal jelölt) régi könyvek állománya, amely elméletileg az 1850 előtt megjelent magyar vonatkozású és az 1800 előtt megjelent külföldi könyveket foglalja magában, bár a Régi Könyvek Gyűjteményében csak egy részük található meg. Összesen 1474 művet (1719 kötetet) lehet köztük találni, amelyek az alapító állományba tartoztak.

A Teleki-könyvek hányattatott sorsát jól mutatják azok a példányok, amelyek eladott duplumként kikerültek a könyvtárból, ám új tulajdonosuk végrendeletében szintén az Akadémiára hagyta a könyvtárát, így a többi könyvével együtt a Teleki-féleket is. Ilyen visszaérkezett könyvek azonosíthatóak a Vigyázó Ferenc által felajánlott gyűjteményben és a máig külön tárolt Ráth György-féle hagyatékban (14 darab).

Az Akadémiai Könyvtár másik különgyűjteménye, a Keleti Gyűjtemény (amelynek darabjait 700.000-es számokkal jelölik a könyvtár állományában) szintén tartalmaz Teleki-könyveket, amelyeket az osztály létrehozásakor emeltek át a régi szakrendes részből. Összesen 232 ilyen mű van 396 kötetben, ami nem túl magas szám, mivel az alapító állományt összeállító egyik Teleki sem érdeklődött kifejezetten a keleti kultúrák iránt. Leginkább az Oszmán Birodalom történetével kapcsolatos műveket szereztek be, a magyar történelemmel való kapcsolat miatt.

Az 1940–50-es évek fordulóján végrehajtott rendszerezési változtatások következtében létrejött új, kizárólag számkóddal nyilvántartott könyvcsoportok részben a könyvtár Arany János utcai belső raktárában, részben pedig Törökbálinton található. Változó mennyiségben tartalmazzák Teleki-könyveket, a részleg teljes nagyságához viszonyított arányuk mindazonáltal meglehetősen alacsony. A számszerű adatok a következők:

	Mű	Kötet
100.000-es	25	127
200.000-es	92	184
400.000-es	108	303
600.000-es	0	0
800.000-es	50	72
900.000-es	3	3

Külön kategóriát képeznek a 300.000-es számokkal jelölt folyóiratok. Már az alapító állományban is előfordultak: mint feljebb szerepelt, Toldy 1844-ben „98 csomó újság és aprónyomat” átvételéről tett jelentést. Később Teleki József mint elnök nagy figyelmet fordított újabbak beszerzésére, hiszen a tudományok legfrissebb eredményeiről azokból tájékozódhattak az akadémikusok. De bizonyára a saját részére is vásárolt folyóiratokat, amelyek a halála után kerültek a könyvtár birtokába. Ezeknek a kiadványoknak az esetében nemcsak azt nehéz megállapítani, hogy mely példányok képezték az alapító állomány részét, amennyiben egy sorozatnak csak bizonyos részei származtak Telekitől, hanem azt is, hogy az alapító bejelentés megtételekor hogyan számították be őket a harmincezer kötetbe. Az eredeti szöveg ugyanis nem tér ki a különböző kiadványtípusokra, hanem csak kötetekről (*volumen*) beszél, így az is kérdéses, hogy egyáltalán középük számította-e a folyóiratokat. Ha igen, akkor sem biztos, hogy a Toldy által említett „csomók” szerint tartotta számon őket a család, a kéziratos katalógusokban legalábbis minden egyes újság cím külön szerepel, és mindegyiknél fel van tüntetve, hogy hány példány van meg az adott folyóiratról. Azóta pedig bizonyos darabok elveszhettek, vagy egybekötötték őket, így a mai állapotok kevésbé mérvadóak. Mindenesetre megállapítható, hogy a 300.000-es számokkal jelölt folyóiratok részlegében ma 49 olyan kiadvány van, amelyeknek a példányai között található Teleki-bélyegzős, és ezek összesen 1464 kötetbe vannak összefűzve.

A lebélyegzett könyvek legnagyobb részét a régi szakrendszer szerint elhelyezett könyvek között lehet megtalálni. Ezen szakok közül kettő a Régi Könyvek Gyűjteményében található: a „Philosophia” teljes egészében (a Teleki-könyvek száma 272 mű, 380 kötet), a „Régészeti” csak nagyrészt (a Teleki-könyvek száma 248 mű, 440 kötet). Az utóbbi csoport maradéka, valamint a többi szak Törökbalinton van elhelyezve. Ezeknek a számadatai a következők (4r= quarto, 8r= octavo, F=folio):

Szak neve	Mű	Kötet	Szak neve	Mű	Kötet
Állattan 4r	29	59	Latin irodalom 8r	92	117
Állattan 8r	24	62	Latin irodalom F	5	8
Állattan F	18	21	Magyar földrajz	43	53
Antropológia 4r	4	4	Magyar földrajz 4r	6	6
Antropológia 8r	7	11	Magyar irodalom 4r	3	3
Ásvány- és földtan 4r	3	3	Magyar irodalom 8r	70	78
Ásvány- és földtan 8r	23	45	Magyar jog 4r	14	16
Bibliographia 4r	15	23	Magyar jog 8r	61	72
Bibliographia 8r	72	91	Magyar jog F	25	27
Életírás 4r	41	64	Magyar nyelv 8r	30	31
Életírás 8r	252	334	Magyar politika 4r	4	4
Életírás F	2	2	Magyar politika 8r	1	1
Encyclopaedia	11	47	Magyar politika F	2	2
Encyclopaedia 4r	65	260	Magyar történelem 4r	56	61
Encyclopaedia F	7	91	Magyar történelem 8r	236	310
Földrajz 4r	15	20	Magyar történelem F	12	18
Földrajz 8r	119	250	Mathematika 4r	80	129
Földrajz F	9	133	Mathematika 8r	94	154
Francia irodalom 4r	4	40	Mathematika F	4	4
Francia irodalom 8r	232	506	Miscellanea 4r	23	23
Francia irodalom F	1	1	Miscellanea 8r	129	162
Gazdaság 4r	42	103	Növénytan 4r	15	27
Gazdaság 8r	174	431	Növénytan 8r	27	42
Gazdaság F	32	63	Növénytan F	12	18
Germán irodalom 4r	2	2	Nyelvtudomány 4r	27	33
Germán irodalom 8r	244	384	Nyelvtudomány 8r	107	122
Görög irodalom 4r	25	42	Nyelvtudomány F	9	18
Görög irodalom 8r	82	93	Olasz irodalom 4r	14	26
Görög irodalom F	19	22	Olasz irodalom 8r	68	121
Hadtudomány 8r	65	84	Orvostudomány 4r	63	104
Iskola 8r	109	112	Orvostudomány 8r	133	226
Jogtudomány 4r	90	137	Orvostudomány F	13	21
Jogtudomány 8r	142	195	Pedagógia 4r	7	7
Jogtudomány F	18	40	Pedagógia 8r	114	184
Latin irodalom 4r	43	70	Politika 4r	17	34

Szak neve	Mű	Kötet	Szak neve	Mű	Kötet
Politika 8r	357	573	Természettan 4r	22	31
Politika F	2	2	Természettan 8r	55	123
Régészet 4r	2	2	Természettan F	2	2
Régészet 8r	11	12	Természettudomány 4r	5	53
Régészet F	3	4	Természettudomány 8r	33	118
Statistica 4r	2	2	Természettudomány F	2	6
Statistica 8r	9	13	Történelem 4r	108	300
Szemantika 8r	5	14	Történelem 8r	550	1 354
Széptudomány 4r	10	13	Történelem F	152	300
Széptudomány 8r	48	83	Utazás 4r	14	38
Széptudomány F	1	1	Utazás 8r	141	387
Teológia 4r	74	86	Vegytan 4r	3	3
Teológia 8r	349	455	Vegytan 8r	35	80
Teológia F	16	25			
Összesen:				5 693	10 235

A fenti adatokat összesítve azt kapjuk eredményül, hogy az Akadémiai Könyvtárban valamivel több mint 16 000 kötet viseli a Teleki-bélyegzőt. Ez alig haladja meg az alapítólevélben említett 30 000 kötet felét, ráadásul (a könyvek megjelenési éve alapján) biztosan akadnak közöttük később beszerzett példányok, amelyeket vagy Teleki József pénzén és az alapítványai által biztosított összegekből vásároltak, vagy a halála után az Akadémia tulajdonába került személyes könyvtárának darabjai voltak. A bélyegzőre támaszkodó áttekintés tehát az alapító állomány mintegy felének az azonosításához elegendő.

A hiány okainak felfedezését és a hiányzó darabok megtalálását a rekonstrukció második forrását jelentő kéziratos katalógusok teszik lehetővé. Ezek – ahogy arról fentebb már szó volt – a 18–19. század fordulóján keletkeztek, a koronaőr Teleki József halála után, illetve fia, Teleki László könyvgyűjtő tevékenységének éveiben. A legteljesebb ilyen katalógus¹²³ 1803-ban íródott, bár néhány esetben a későbbi beszerzéseket is feljegyezték benne. Ez a dokumentum szakrend szerint tartalmazza a meglévő állományt, valamivel kidolgozatlanabb formában, mint a 60-as években készült Hunfalvy-féle rendszer. A többi katalógus kevésbé törekszik

123 MTAK Kézirattár Bibl. 2r 14 / III.

a teljességre, csak a Teleki-könyvtár egy-egy részét illetően tartalmaz adatokat, például vásárlás során beszerzett példányokról, vagy bizonyos témájú anyagokról (hungarikumok, többletpéldányban meglévő kiadványok, térképek stb.).

Sok az átfedés is, a kisebb katalógusokban szereplő könyvek gyakran megtalálhatóak az 1803-as listán, illetve ezeknek a kisebb katalógusoknak egymással is jelentékeny a közös része. Az sem mindig dönthető el az ismétlődések esetén, hogy ugyanarról a példányról van-e szó, vagy jogos a többszöri előfordulás, és az adott mű tényleg duplumban volt megtalálható a Teleki-könyvtárban. Erre vonatkozóan csak egy lista készült, és az is csupán a rendhagyóan magas példányszámú műveket tartalmazza, elsősorban olyan alkalmi beszédek kiadványait, amelyeket maguk a Telekiek mondtak el valamilyen ünnepélyes eseményen, és több száz példányban adták közre, de ugyanennyi maradt a birtokukban is.¹²⁴ Ezenkívül számos esetben hibát tartalmaznak a listák, amennyiben tévesen jelölik meg a kiadás évét vagy helyét. Ilyenkor (ha egy műből több kiadás látott napvilágot) szinte lehetetlen megállapítani, hogy pontosan melyik kiadványról van szó. Az is előfordul, hogy egyáltalán semmilyen megjelenési adat nem szerepel az adott tételnél.

A kéziratos katalógusok tehát a Teleki-bélyegzőhöz képest kevésbé megbízható támpontot jelentenek, ennek ellenére számos olyan könyv azonosítható a segítségükkel, amelyek növelik a fent említett 16 000-es számot, teljesebb képet adva az alapító állományról. Ha az átfedéseket és a hiányos adatokkal megjelölt (azonosíthatatlan) tételeket leszámítjuk, és a listákat összevetjük a lebélyegzett könyvekkel, valamint a könyvtár teljes állományával, akkor a következő számszerű eredményeket kapjuk:

Teleki (II.) József (1738–1796) könyvkatalógusai:

	Mű	Kötet
Teleki-bélyegzővel ellátott	860	1 272
Le nem bélyegzett	452	568
A könyvtár állományából hiányzó	432	397

124 MTAKK Bibl. 2r 4. C: *Nomina librorum in duplo existentium* (összesen 101 mű, 1561 példányban).

Teleki László (1764–1821) idejében készült katalógusok (amelyek a fenti könyveket is magukban foglalják):

	Mű	Kötet
Teleki-bélyegzővel ellátott	5 623	10 265
Le nem bélyegzett	3 191	4 557
A könyvtár állományából hiányzó	4 308	8 502

A listákon külön tételként szerepel továbbá 127 kolligátum, amelyek a mai állományban jórészt szétdarabolva találhatóak meg.

Külön ki kell emelni a Teleki László térképeiről készült listákat, amelyek egy teljes mappát tesznek ki.¹²⁵ A legtöbb azonban csak az adott térképen ábrázolt területet nevezi meg, egyéb adatot nem közöl, így lehetetlen megállapítani, hogy a mai térképállományon belül mely darabok tartoztak ide. Annyi bizonyos, hogy jóval több, mint az a 133 darab, ami a törökbálinti „Földrajz F” nevű szakban a Teleki-bélyegzőt viseli, hiszen az 1844-es beszállítás alkalmával Toldy Ferenc 475 darabról számolt be.¹²⁶ Továbbá kérdéses, hogy – a folyóiratokhoz hasonlóan – miként szerepeltek az alapítólevél által említett állományban, beleértették-e őket a harmincezer kötetbe.

A több kötetből álló sorozatoknál sokszor tapasztalható eltérés a listákon szereplő és a mai kötettség között. Egyrészt előfordult, hogy összefűzték a külön darabokat, egyes részekből kifejezték a bélyegzőt, esetleg elkallódtak példányok (ilyen esetben a kéziratos listákon nagyobb szám szerepel, mint ahány kötet viseli a Teleki-pecsétet), másrészt az eredetileg hiányzó részeket az elnök Teleki József később pótolta (ilyen esetben több a lebélyegzett kötet, mint a listákon szereplő). Ezt a különbséget figyelembe véve a listák alapján további 879 kötetrel növelhető az állomány.

A könyvtár történetének első éveiben még külön beszámolók születtek a könyvtár felajánlás révén történő gyarapodásairól, amelyek között a Teleki Józsefnek köszönhető adományozások is szerepeltek. Ezek a tudósítások részben a

125 MTAKK Bibl. 2r 10.

126 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek*, 1844. június 24.

Tudománystár című folyóirat hasábjain,¹²⁷ részben a gyűlési jegyzőkönyvekben¹²⁸ kerültek rögzítésre, így a segítségükkel azonosítani lehet néhány Teleki-adományt, de ezek mindösszesen harminc–negyven tételt ölelnek fel, és az sem mindig egyértelmű, hogy Teleki a maga költségén szerezte-e be őket, vagy az Akadémia nevében járt el.

A bélyegző alapján összeállított és a kéziratos listák szerint rekonstruált állományrészek különbségei többféle okra vezethetőek vissza. A bélyegzővel ellátott kötetek között például 6000 darab nem szerepel a kéziratos listákon. Ez annak köszönhető, hogy a szóban forgó kiadványokat azt követően szereztek be, hogy a listák elkészültek, tehát Teleki László utolsó éveiben, illetve fia, Teleki József alatt, abban az időszakban, amikor még a család birtokában volt a könyvtár. Számos darab pedig azért viseli a bélyegzőt, mert Teleki József az elnöksége alatt vásárolta meg őket, vagy a hagyatékának köszönhetően kerültek az Akadémiai Könyvtárba. A könyvek megjelenési dátuma olykor segít azonosítani az eredetüket (az 1826 után napvilágot látott kötetek nyilvánvalóan az utóbbi csoportba tartoznak), de nincs biztosíték arra, hogy a korábbi keletkezésű művek között ne lenne alapítás után adományozott példány.

Azok a könyvek, amelyekből található példány a könyvtár mai állományában, de bélyegző nélkül, részben el nem cserélt duplumok lehetnek. A 19. század végén eszközölt nagyarányú selejtezési program során ugyanis a leginkább csak azt a szempontot vették figyelembe, hogy a kettő vagy több példányban meglévő könyvek közül azt tartsák meg, amelyik a legjobb állapotban van. Ha tehát egy Teleki-példány mellett volt ugyanannak a műnek egy sértetlenebb, teljesebb példánya, akkor az előbbit adták vagy cserélték el. Olyan esetek is előfordultak azonban, amikor egyszerűen csak nem bélyegezték le a könyvtárba bekerült Teleki-könyvet. Elsősorban a listák „Theologia” címszó alatt szereplő darabjainál vehető észre, hogy majdnem mindegyik megvan ma a könyvtárban, de bélyegzőt csak elvétve viselnek. Itt ésszerűtlen lenne azzal az okkal számolni, hogy mindegyikből volt egy jobb állapotú másodpéldány, különösen annak fényében, hogy az ide tartozó nyomtatványok az alapító állomány többi részéhez képest csak tizenkét

127 Teleki József adományai a következő számokban szerepelnek: 1. szám (1834), 250; 4. szám (1834), 265.

128 MTAKK *Kisgyűlési jegyzőkönyvek* 1834. október 15; 1836. január 11, november 21; 1838. április 2, november 12; 1840. november 23; 1841. január 25, február 28, május 3, június 28; 1842. július 25; 1843. június 12; 1844. március 25, április 29; 1845. március 31; 1847. május 3; 1848. május 29; 1854. július 17.

éves késéssel, 1856-ban kerültek az Akadémiához, ráadásul akkor sem sikerült őket megfelelő módon elhelyezni. Valószínűsíthető tehát, hogy a létszám- és helyhiánnyal küszködő könyvtár ezt a hirtelen beérkezett anyagot (amelyet Teleki József személyes könyvtára tovább növelt) nem tudta kellő alapossággal feldolgozni, és a bélyegző használata a feszített munkatempó miatt sok esetben elmaradt. Ugyanez más könyveknél is feltételezhető. A régi szakrend szerint felállított állományrészben ugyanis több helyütt egybefüggő tömböt alkotnak a Teleki-bélyegzővel ellátott könyvek, amelyeket ennek alapján az eredeti rendjüket megőrizve szállíthattak át a Trattner–Károlyi-házból az Akadémia palotájába, majd onnan Törökbálintra. Előfordul viszont, hogy a könyvek sorában egy-egy példánynál hiányzik a bélyegző. Vannak köztük olyanok, amelyek szerepelnek a kéziratos listákon, míg mások nem; a rendelkezésre álló adatokat összevetve mindazonáltal nem zárható ki, hogy itt is többször a bélyegző használatának elhagyásáról lehetett szó. De akár a könyvtárosok mulasztásának, akár a duplumok elcserélésének tulajdonítjuk a hiányt, a katalógusok ezen tételei (ha maguk a konkrét példányok nem is) feltétlenül beleszámítanak az alapító állományba.

Komplex kérdés a teljesen hiányzó könyvek problémája. Esetükben külön okként említhető az az osztozkodás, amit Teleki László (1764–1821) és a testvére, Teleki (III.) József (1777–1817) hajtottak végre az apjuk halála után: a koronaőr Teleki József listákon szereplő könyvei közül csak a Teleki Lászlóhoz került példányok maradtak ugyanis a pesti könyvtárban. Ezenkívül, már az Akadémiához való kerülése után, ugyanúgy cserélhettek vagy adhattak el duplumokat a Teleki-gyűjteményből, mint a bélyegezetlen köteteknél láttuk. Ilyenkor természetesen maradnia kellett volna egy példánynak a könyvtárban, de nem biztos, hogy akár csak a kiadások különbözőségére tekintettel voltak a dolgozók: a nagy példányszámban megjelenő, egymáshoz hasonló kiadások esetében, mint például az ókori klasszikusok művei, nem feltétlenül érezhették szükségét annak, hogy mindegyikből megőrizzenek egy példányt. Erre utal, hogy a kéziratos listákon az „Auctores classici” címszó alatt szereplő kiadványok között feltűnően magas a ma hiányzó példányok száma. A számos átszállítás, rendezés alkalmával is kallódhattak el vagy mehettek tönkre könyvek, illetve a bekövetkezett lopási esetek is hozzájárultak a hiányhoz. Végül a kéziratos katalógusok már említett pontatlanságával szintén számolni kell: ha egy művet téves megjelenési adatokkal szerepeltettek, akkor az nyilvánvalóan nem lesz megtalálható a könyvtár mai állományában.

A számszerű felmérés végleges eredménye így mindösszesen 31 266 kötet, amelyek közül 16 365 van lebélyegezve, 4 557 bélyegző nélkül található meg a mai könyvtári állományban, 10 344 pedig azonosítható, de a mai állományból

hiányzik, illetve (például a szétszedett kolligátumok esetében) nem maradt meg az eredeti formájában. Ezek a számok tehát a Teleki-gyűjtemény lehetőségek szerint teljesen felmért állományát jelentik.

Összegzés – az állományrekonstrukció eredménye és haszna

Ahogy az Akadémia legrégebbi intézménye a könyvtár volt, amely két évszázadon keresztül osztozott annak sorsában, úgy a Teleki-gyűjtemény története a könyvtárával fonódott össze. A kezdeti nehéz körülmények ellenére próbáltak felülkerekedni a problémákon és elérhetővé tenni a könyveket az akadémikusok számára, hogy betölthessék az alapító felajánlásban említett céljukat, a magyar tudományosság segítését. A későbbi időszakban egyre inkább ez utóbbi szempont került előtérbe: az eredetileg reprezentatív jellegűnek is szánt, kegyelettel megőrzendő főúri hagyaték utat engedett egy modern közkönyvtár igényeinek, ami a gyűjtemény szétdarabolódásához vezetett. Ennek ellenére az alapítólevélben említett nyomtatott katalógus, illetve bármilyen lista elkészítése, vagy legalább a Teleki-bélyegző pontos használata lehetővé tették volna az alapító állomány számontartását, de ezek is elmaradtak, amiért elsősorban a korabeli helyzetet lehet okolni (a meglévő anyagi és emberi erőforrásokat más feladatokra kellett koncentrálni), másrészt azt, hogy az alapítónak az állomány egybentartására és külön kezelésére vonatkozó szándéka folyamatosan vesztett jelentőségéből mind a könyvtár dolgozói, mind a család szemében. Végeredményként az alapító állomány mint olyan megszűnt létezni, hosszú időre kikerült a könyv- és intézménytörténeti kutatások látóköréből, legfeljebb csak egyes részeit lehetett vizsgálni, rekonstrukciója pedig nemcsak a (hiányosan megmaradt) források, hanem a teljes könyv- és folyóiratállomány kifejezetten e célból történő áttekintését is igényelte. Ezzel a módszerrel sikerült azonosítani több mint 31 000 kötetet, ami szám szerint felér ugyan az 1826-os adománnyal, de ezek a könyvek nem felelnek meg pontosan az alapítólevélben említett gyűjteménynek, mivel későbbi darabok is vannak közöttük. Ami mégis közös bennük, az a Teleki családhoz fűződő kapcsolat, hiszen annak valamelyik tagja szerezte be őket a saját pénzén, Teleki József pedig mindent az Akadémiai Könyvtár rendelkezésére bocsátotta. Az „alapító állomány” helyett tehát pontosabb a „Teleki-állomány” elnevezés használata, ha a gyűjteményt akarjuk megvizsgálni.

Ha a könyvek megoszlását nézzük, egy meglehetősen sokszínű bibliotéka képe bontakozik ki előttünk. Az értékes régi könyvek (ősnymtatványok, antikvák) az ország egyik legnagyobb ilyen típusú gyűjteményét jelentették, az Akadé-

miai Könyvtár e tekintetben ma is második helyen áll a hazai közgyűjtemények sorában. A tudományos művek ehhez képest inkább a frissebb kiadványok túlsúlyát mutatják, a Telekiek mindhárom generációja az akkor legújabbnak számító szakirodalom beszerzésére törekedett. A témákat illetően a teológiai, történelmi és ezzel kapcsolatos (régészeti, életrajzi) művek dominanciája figyelhető meg, részben korabeli népszerűségük, részben a gyűjtést folytató személyek (mindenekelőtt a történész Teleki József) hitbeli meggyőződése és intellektuális érdeklődése miatt. A természettudományos művek száma jóval csekélyebb, ami főleg annak köszönhető, hogy a korban kevesebb mű jelent meg ebben a témakörben, de a rendelkezésre álló piacról a Telekiek korszerű és színvonalas munkákat szereztek be, amelyek jó tájékoztatást nyújtottak az adott diszciplína fontosabb kérdéseiben. A szépirodalom is jelen van, a magyaron kívül elsősorban a híresebb német és francia szerzők művei, illetve nem hiányoznak a görög és latin klasszikusok sem; angol és olasz írások nagyon kis számban, egyéb nyelvű kiadványok csak elvétve találhatók. Ugyanez igaz az általános nyelvi megoszlásra is: a magyarországi szakirodalom jó részét minden tudományból begyűjtötték a Telekiek, függetlenül attól, hogy éppen milyen nyelven íródott az adott mű, egyébként pedig főleg latin, német és francia könyveket vásároltak, másfajta csak kivételes jelleggel, esetleg ajándékba kaptak ilyet.

A fentiek természetesen csak tájékoztató jellegű információk, az ott leírtaknál részletesebb elemzésre, a Teleki-gyűjtemény tudomány- irodalom- és könyvtörténeti értékének pontos megállapítására még nem került sor. Nem is volt lehetséges, hiszen a teljes állomány ismeretének hiányában csak annak egyes részeit tudták vizsgálni az eddigi kutatók. F. Csanak Dóra az idősebbik Teleki József pesti bibliotékáját és (Somkuti Gabriellával) Teleki László külföldi vonatkozású természet-tudományos könyveinek a legbővebb listáját (de nem a tényleges állományrész) dolgozta fel, Rozsonдай Béla és Rozsonдай Marianne pedig az ősnymtatványokat tekintették át. A megvalósult rekonstrukció, ha nem is tökéletes, de egy ennél teljesebb kép kialakítását teszi lehetővé, megnyitva az utat az alaposabb elemzések számára. Valamennyi témában, tudományágban át lehet tekinteni mind a magyar, mind a külföldi vonatkozású könyveket, részletesen elemezve őket a tartalmuk, nyelvi és időbeli megoszlásuk stb. szerint, így azt is meg lehet állapítani, hogy mennyire jelentettek megfelelő kiindulópontot az adott szakterületen kutatásokat végző akadémikusok számára. A Teleki-könyvtár ismerete tehát betekintést nyújt az ország első számú tudományos intézményének, és ezáltal az egész magyar tudományosságának a korabeli helyzetébe.

Függelék

Az alapítólevél latin nyelvű szövege

[Acta Comitiorum Regni Hungariae 1825–1827, Tom. I. 281–283.]

Serenissime Caesareo–Regie Haereditarie Princeps, Archi-Dux Austriae et Regni Hungariae Palatine! Excelsi Proceres, Incltyi Status et Ordines!

Ut Societas Erudita ad promovendam Linguae Nationalis et per hanc scientiarum culturam erigenda, et juxta Planum per specialem Regnicolarem Deputationem eatenus exmissam elaboratum coordinanda, in concredendis Officii sui partibus optato cum effectu procedere valeat, magnae extensionis subsidiariis Literariis Institutis, cumprimis amplioribus Librorum collectionibus, providenda erit. Diffiteri equidem non possum Musaeum Nationale sub Altis Serenitatis Vestrae Caesareo–Regiae Auspiciis, liberalitate Regnicolarum constitutum, et mox mirum in modum adauctum, prout etiam notabilem Bibliothecam Regiae Scientiarum Universitatis Pestanae, pulchra hoc in puncto suppeditare adminicula; illud interim cumprimis ad Regnum Hungariae vi institutionis suae restrictum, haec ob defectum necessarij fundi arctioribus, circumscripta limitibus, in vastissimo cognitionum humanarum campo, plura adhuc desideranda relinquunt. – Infrascriptus proinde ac Cointeressati mei hac cumprimis consideratione permoti, sed et sincero promovendi Boni Publici studio, dulcissimoque in Patriam amore animati, non temnendam Bibliothecam nostram, per piae memoriae Genitorem, et respective Maritum Ladislaum condam Comitem Teleki magnis fatigiis, notabilibusque sumptibus conflata, per nos autem adauctam et ampliatam, quae facile 30,000 Voluminum complectitur, annuente Serenitate Vestra Caesareo–Regia cum Museo Nationali in forma Fidei–Commissi conjungendam, usibus attactae Societatis, ac Omnium Regnicolarum dicendam, offerendamque constituimus ea ratione:

1. Ut eadem mox Musei Nationalis erigendaeque Societatis Eruditae Individuis, hoc fine exmissis, penes specialem Cathalogum, sumptibus nostris cum tempore typis excudendum, sua forma resignetur.
2. Post resignationem in accomoda localitate, per Musei Nationalis, erigendaeque Societatis Eruditae Directionem defigenda, separatim erigatur, et publico usui pateat.
3. Libri, Manuscripta et Mappae ad hanc collectionem spectantes, cum aliis Musei Nationalis, vel Societatis Eruditae Libris, Manuscriptis, et Mappis

nunquam commisceantur, nec singillative, nec in concreto vendi, commutari, aut in alios usus converti unquam possint, sed speciali Stigmatē provideantur, ac magna cum religiositate conserventur.

4. Unum e membris ordinariis Societatis Eruditae, per nos aut successores nostros proponendum, ac per Serenitatem Vestram Caesareo–Regiam, qua Musei Nationalis, et Societatis Eruditae Protectorem confirmandum, et ex interusurio Capitalis Summae 5000 florenorum in Moneta Conventionali Cassae Societatis Eruditae per nos inferendae, annuo 300 florenorum in Moneta Conventionali Salario providendum, in qualitate Custodis, sub Superinspeccione Directoris Musei Nationalis, specialem habeat Bibliothecae hujus curam.

5. Bibliotheca haec Nomen Familiae nostrae in perennem Fundatoris sui, Mariti et respective Genitoris nostri Ladislai condam Teleki memoriam retineat.

6. Librorum, Manuscriptorum ac Mapparum, ad hanc Bibliothecam spectantium liber usus, non tantum in ipsa erectionis localitate, sed domi etiam, erga reversales attamen de restitutione extradandas, nobis, nostrisque Successoribus in salvo maneat.

7. Singulo Anno stricta instituatur Bibliothecae hujus revisio, per Individua ex parte Directionis Societatis Eruditae, Musei Nationalis, nec non per nos, aut successores nostros, ad hunc actum specialiter deputanda.

8. In casum illum insperatum si cum tempore Institutum Societatis Eruditae aut Musei Nationalis collabi, aut extra fines Regni Hungariae transferri contingeret, libera cum hac Bibliotheca disponendi facultas, nobis haeredibusque nostris in salvo relinquatur. Caeterum.

9. Nobis successoribusque nostris reservamus facultatem, absque omni tamen ex eo derivanda Obligatione, Bibliothecam hanc pro ratione circumstantiarum completandi ac ampliandi, quo in casu necessitatum Societatis Eruditae nobis remonstrandarum, specialem semper habituri sumus rationem.

Queis Benignitati, Altis Gratiis, ac Benevolentiae devotus, omni cum subjectione emorior Serenitatis Vestrae Caesareo–Regiae Excelsorum Procerum, et Inclytorum Statuum et Ordinum humillimus servus Iosephus Comes Teleki m. p. nomine etiam Novercae, Ladislai condam Teleki Viduae, qua tamen Filii, ex eodem Marito suscepti, naturalis et legitimae Tutricis et Curatricis, prout et nomine fratrum suorum Adami et Samuelis.

Teleki József végrendeletének az Akadémiai Könyvtárra vonatkozó szakaszai
[RAL 40 / 1856]

„Könyveimet ugymint azok halálomkor Szirákon, Pesten s Pomázon találtatnak magyar tudós társaságnak hagyom oly formán, hogy azokból mind azt mi könyvgyűjteményiben nincs, megtartsa s a családom által alapított könyvtárral egyesítse s az ez iránt fennálló rendelkezések szerint kezelje, a könyveim megmaradandó része a sárospataki ref. iskolának lesz adandó.”

Különféle ingóságainak eladásából és a pomázi jövedelem egy részéből kapott húszonnégyezer forintba vonatkozóan:

„ezen összeget is a magyar tudós társaságnak hagyom oly formán, hogy az kamatra kiadatván, mire nézve testvéreimnek Sámuelnek¹²⁹ és Gusztinak¹³⁰ elsője leend, valamint maradékaiknak is a bejövendő kamat hatodrésze az intézet szabályai szerint tökesítettén, a fennmaradandó öt hatodból a Teleki könyvtárnoknak fizetése emeltessék évenként öt száz forintba, ezen könyvtár mellé fogadtassék egy szolgál, s a mi ezen felül megmarad fordítottassék a mondott könyvtár gyarapítására egész bizodalommal remélvén, hogy a mint ezen alapítványom a tökesítendő kamat hatodik által jelentékenyebben növekedni fog, az igazgatóság a mondott könyvtárnok fizetését időről időre növelendi, míg az a körülmények által igényelt mennyiséget eléri, egyszersmind pedig arról is gondoskodandik, hogy a könyvtár gyarapítására rendelt összeg az alapítvány növekedéséhez képest időről időre neveltenék.”

Dessewffy Emil levele Toldy Ferencnek a Teleki József végrendeletének megfelelően beszállított könyvekről
[RAL 74/1856]

Tekintetes Titoknak Úr!

Átvétetvén Hunfalvy Pál könyvtárnoknak által a gr. Teleki családi könyvtár utolsó osztálya, valamint a néhai elnök gr. Teleki József úr könyvhagyománya, melyeknek feldolgozására, legközelebb pedig – az ülés teremben s a többi hivatalszobákban lévén azok lerakva – még a szünidő alatt szakonként elválasztására s felállítására a könyvtárnok maga elégtelen, Podhorszky Lajos

¹²⁹ Teleki Sámuel (1792–1857), Teleki József fivére.

¹³⁰ Teleki Augustus (1813–1876), Teleki László (1764–1821) második feleségétől, Mészáros Johannától született legfiatalabb gyermeke, Teleki József féltestvére.

urat, kit az academia külömben is néhai Repiczky János alkönyvtárnoki helyére ajánlott, segédül melléje rendeltem, addig, míg az igazgatóság e helyről végleg intézkedni fog. Miről önt értesítvén, felszólítom egyszersmind, hogy ezen intézkedéséről az Academiát is legott első ülésében tudósítani ne terheltelessék.

Pest, augusztus 21. 1856.

Gróf Teleki Sándor (1829–1875) engedélyezi az alapító gyűjtemény beolvasztását a könyvtári állományba [RAL 240/1863]

Méltóságos Grof Úr!

Múlt hó 28-án hozzám intézett nagybecsű felszollítására, miszerint boldogult Atyám 's nagybátyáim által a Magyar Tud. Academiának alapított könyvtára elhelyezhése 's elrendezése iránt, mint az alapítók egyik örökösse nyilatkozom, van szerencsém Méltóságodnak távollevő beteg öcsém nevében is, e következőket nyilvánítani:

Sokkal jobban ismerem az elhunyt alapítók, de különösen nagybátyám Gf Teleki József az academia eránti érzelmeit, mintsem hogy legkissebb észrevételet tegyek azon javaslat ellen, melyet a Könyvtárt illetőleg a Teleki féle könyvtárnak az épülő palotában leendő szakrendszeres felosztása tárgyában, a tek. academia kebeléből kinevezett bizottság az academiának előterjesztett.

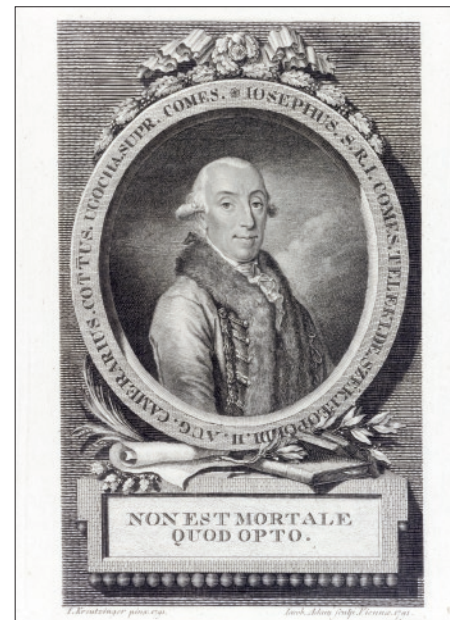
Amit tehát ezen küldöttség a Teleki Könyvtár mikénti elhelyezése 's osztályozása eránt javasolt, én azt öcsém nevében is egész terjedelemben elfogadtam mert tiszta meggyőződésemet ezt, miszerint az alapítók a könyvtár minél nagyobb mértékben lehető hasznavehetőségét, még pedig a Magyar Academia minél kevesebb kiadási igénybe vétele mellett, viselék főleg szemük előtt, amidőn adományukat az Acedemiának törvényszerűleg felajánlották.

Minél fogva tisztelettel kérem fel Méltóságodat, miszerint a javasolt mód szerint méltóztatnék az eldődeim által alapított könyvtárt egy épülő palotában elhelyeztetni.

Mely nyilatkozatom és kérésem ismétlése mellett, állandó tisztelettel maradván Méltóságodnak alázatos szolgája,

Gróf Teleki Sándor

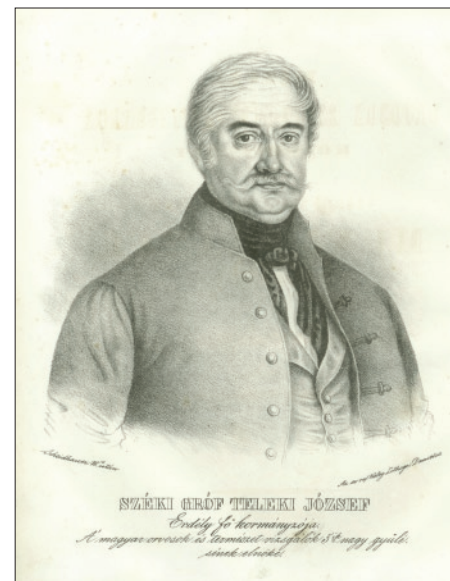
Gyömrőn, június 4-én, 1863.

1. kép Teleki József (1738–1796), koronaőr, az akadémiai elnök nagyapja (MTA KIK Kézirattár Ms 6221/146)

2. kép Teleki László (1764–1821), septemvir, a pesti könyvtár gyarapítója (MTA KIK Kézirattár Ms 6221/146)

3. kép Teleki József (1790–1855), akadémiai elnök, könyvtáralapító (Pest, 1845)

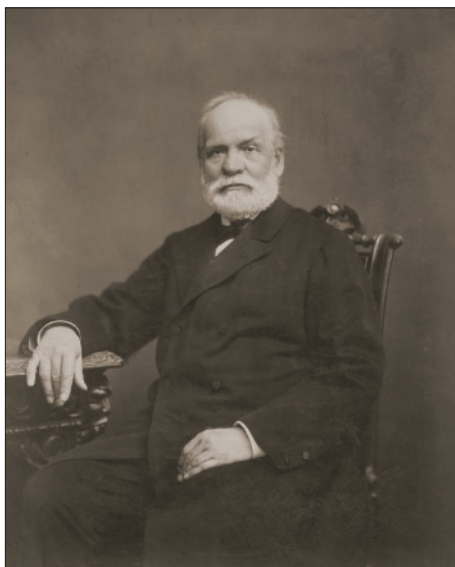
4. kép Az Akadémiai Könyvtár és a Teleki-gyűjtemény pecsétnyomói (MTA KIK)

5. kép A Szervita tér reformkori képe; jobb oldalon a Telekies háza. Wuchsthaller, acélmetszet 1840 körül, BTM Fővárosi Képtár

6. kép A Trattner-Károlyi-ház belső udvara (MTA KIK)

7. kép Hunfalvy Pál (1810–1891) az Akadémia első főkönyvtárnoka (MTA KIK Kézirattár Ms 10206/61)

8. kép A könyvtár olvasóterme az Akadémia palotájában. A háttérben Teleki József mellszobra látható. (Vasárnapi Ujság 1865. 12. évf. 50. sz.)

9. kép Az Akadémiai Székházon belül raktárrá átalakított helyiségek. Balra a régi, raktárnak épült helyiséget a földszinten (ma a Tudósklub része), jobbra a III. emeleti raktár, amely az 1970-es évek elejétől 1988-ig működött ezekben a helyiségekben (Akadémiai Levéltár, Fénykép-tár 5062 és 5095)